

บทที่ 5

การแบ่งงานกันทำตามเพศภาวะและการมีส่วนร่วมทางการเมืองของผู้หญิง

หน่อเหม่มอชิต่อเลอชิต

เจ๊าะเหม่มก๋อวทอเล่อคี่

น่องเป็น ไปงอย่าแห่ง

พี่เป็นสัตว์จะมากิน

(น่องอย่าเพิ่งแต่งงานไปก่อน

แล้วพี่จะมาแ่วหาอีกครั้ง)

บทร้องลำนานาที่เกี่ยวข้องกับสัตว์ป่าของบ้านแม่คองซ่าย

เหตุที่คนในสังคมไทยและรวมถึงสังคมโลกจึงต้องมาสนใจชีวิตของพี่น้องกลุ่มเล็กๆ ซึ่งเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่อยู่อาศัยในเขตป่าแห่งนี้และอีกหลายแห่ง ทำไมจึงต้องมาเรียนรู้ความเป็นอยู่ ความคิดของพี่น้องเหล่านี้ที่รัฐบอกมาตลอดว่า เขาเป็นผู้นทำลายป่า

หมู่บ้านเล็กๆ บนดอยสูงแห่งนี้สำคัญเพียงใดต่อการมีชีวิตอยู่ของคนอีกหลายๆ คนที่ไม่ได้มีความเกี่ยวพันทางเครือญาติหรือมีสายสัมพันธ์อันใดเลยกับพี่น้องที่นี่

ก็เพราะคนเราทุกวันนี้มีชีวิตที่ห่างไกลกับธรรมชาติ จนไม่รู้สึกรู้สียงที่จะหวงแหน ดูแลรักษา และไม่รู้ว่าจะอยู่อย่างกลมกลืนกับธรรมชาติได้อย่างไร ดังสุภาษิตปกากะญอที่ว่า “กินข้าวไม่เห็นต้นข้าว กินน้ำไม่เห็นต้นน้ำ”

หลายคนที่เคยกินข้าวแต่ไม่เห็นต้นข้าว และเคยกินน้ำแต่ไม่เห็นต้นน้ำ มาจากสารทศมี โอกาสได้มาเรียนรู้ชีวิตของปกากะญอที่บ้านแม่คองซ่าย

หลายคนได้ลองมาใช้ชีวิตที่ใกล้กับธรรมชาติมากที่สุดนานเท่าที่สถานการณ์จะเอื้ออำนวย สามวันบ้าง ห้าวันบ้าง เป็นสัปดาห์ หรือเป็นเดือน ได้มาเรียนรู้ชีวิตของคน “ได้กินจากป่า ต้องรักษาป่า ได้กินจากน้ำ ต้องรักษาน้ำ”

เป็นเวลา 12 ปีมาแล้วที่พี่น้องบ้านแม่คองซ่ายร่วมต่อสู้เคลื่อนไหวกับเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือหรือคคน. เพื่อแก้ไขปัญหาป่าไม้และที่ดินในเขตป่าในแนวทางของสิทธิชุมชนและผลักดันพระราชบัญญัติป่าชุมชน และสร้างความเข้าใจกับสังคมในเรื่องการผลิตแบบไร่มุมนเวียนและวิถีชีวิตของคนที่อยู่กับป่า

จากความพยายามของพี่เลี้ยงคน. ชุมชนคนรักป่า และสายสัมพันธ์เพื่อนพ้องที่ได้รู้จักและไปมาหาสู่กัน ที่พยายามดึงสาธารณะเข้ามาสู่ชุมชนในนามของหมู่บ้านสมาชิกคน.และตามมาด้วยโครงการเรียนรู้ป่าจากภูมิปัญญาชาวบ้าน ส่งผลให้ชาวบ้านหญิงชายที่ไม่เคยเป็นตัวแทนชุมชนออกไปเคลื่อนไหวต่อสู้ภายนอกหรือออกไปประชุมที่ต่างๆ นอกชุมชน ได้มีส่วนร่วมเคลื่อนไหวกับสังคมโดยที่ตนเองไม่ต้องออกไปนอกชุมชน เป็นการขับเคลื่อนในพื้นที่จริงที่ชาวบ้านปฏิบัติอยู่ เป็นมุมเล็กๆ ที่ให้ความเข้าใจได้มากกว่าเพียงการพูดให้ฟัง เพราะสิ่งที่ชาวบ้านปฏิบัติเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ ดูแลรักษาและจัดการทรัพยากรสัมผัสได้และมีอยู่จริง พอที่จะลบล้างชุดความคิดที่รัฐสร้างไว้ให้กับกลุ่มชาติพันธุ์ว่าทำอะไรเฉื่อยและเป็นผู้ทำลายป่า มาสู่ความเข้าใจเรื่องคุณค่าและความหมายของไร่มุมนเวียนและการเป็นผู้รักษาป่า

จากประสบการณ์ช่วงที่โหม่งซิงยังเป็นสาวที่ได้ติดต่อกับคนภายนอกเป็นประจำและการได้ไปเรียนรู้สังคมอื่นๆ สมัยที่อยู่กับครูกุงและลักษณะเฉพาะของโหม่งซิงเองทำให้โหม่งซิงเป็นคนหนึ่งที่มีส่วนร่วมในการเคลื่อนไหวกับสังคมในพื้นที่จริงในหมู่บ้านที่เธอและบรรพชนของเธออยู่อาศัยมาก่อนการประกาศเขตป่าอนุรักษ์ในลักษณะที่พิเศษกว่าคนอื่นๆ เป็นการทำหน้าที่ด้วยความสุขและความเต็มใจที่จะทำให้คนที่ไม่ได้อยู่ในวิถีชีวิตแบบเธอมารู้จักและเข้าใจชีวิตของคนที่อยู่กับป่าเช่นเธอและพี่น้องบ้านแม่คองซ่ายอีกหลายคน รวมถึงพี่น้องชุมชนอื่นที่อยู่ในเขตป่าเช่นเดียวกัน

เริ่มมาจากช่วงปี พ.ศ. 2540 ที่มีการผลักดันทางนโยบายอย่างหนัก ส่วนในระดับชุมชนมีการพัฒนาเครื่องมือที่จะสื่อสารกับชาวบ้านกันเองและคนภายนอกในหลายๆ เรื่อง สุรพล พี่เลี้ยงคน.สมัยนั้นจึงมีความคิดที่จะนำนักศึกษาเข้ามาทำเครื่องมือการสื่อสารกับชาวบ้านในเรื่องแผนที่และสร้างห้องประชุมให้เป็นที่พักผ่อนในหมู่บ้าน จึงได้ประสานกับชาวบ้านแม่คองซ่ายเพื่อจะนำนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เข้ามาทำงานกับชาวบ้านในปี พ.ศ. 2541

5.1. โหม่งซิงและการมีส่วนร่วมทางการเมือง

5.1.1. กิจกรรมการเดินป่าศึกษาธรรมชาติ

จุดแรกที่ทำให้โหม่งได้สัมผัสกับนักศึกษาและคนภายนอกที่เข้ามาในหมู่บ้านในลักษณะที่มีความพยายามสร้างความเข้าใจเรื่องคนอยู่กับป่าก็คือ การให้คนเหล่านั้นมาพักอาศัยที่บ้านของโหม่งในช่วงที่นักศึกษาสถาบันราชภัฏจันทรเกษมจะเข้ามาที่หมู่บ้าน สุรพลบอกชาวบ้านว่าขอให้นักศึกษาไปพักที่บ้านชาวบ้านที่มีห้องน้ำเพราะนักศึกษาไม่สะดวกที่จะขับถ่ายในป่า เนื่องจากสมัยนั้นชาวบ้านยังมีห้องน้ำไม่ครบทุกหลังคาเรือน ในบ้านแม่คองซ่าย มีเพียงสี่หลังคาเรือนเท่านั้นที่มีห้องน้ำ นั่นคือที่

บ้านพะตึ๋นบุญศรี บ้านพะตึ๋นพะพอ บ้านพ่อสุวิมล และบ้านโหม่ แต่จริงๆ แล้วนักศึกษาที่มาครั้งนี้ทั้ง 10 คนแยกกันไปพักบ้าน 9 หลัง หลังละหนึ่งคน ยกเว้นที่บ้านโหม่ซึ่งมีนักศึกษามาพักสองคน

ชวน กู้ก หวาย นก อี๊ด มิตร ได้ แดง กล้า และ โทน ถือว่าเป็นนักศึกษารุ่นแรกที่เข้ามาทำกิจกรรมและเรียนรู้ชีวิตพี่น้องบ้านแม่คองซ้าย เธอและเขาทั้ง 10 คนมาอยู่ที่นี้ 12 วัน

ด้วยเหตุที่ช่วงนี้ไม่มีครูมาสอนที่โรงเรียน ในหมู่บ้านอีกแล้ว นักศึกษาและชาวบ้านจึงรื้อโรงเรียนไม้ไผ่หลังนี้ออก และสร้างห้องประชุมหมู่บ้านขึ้นมาบนที่เดิม นักศึกษาได้ช่วยกันทำแผนที่บ้านแม่คองซ้ายให้กับชาวบ้านด้วย นอกจากนี้ นักศึกษาทั้งหมดยังได้เดินป่าศึกษาธรรมชาติกับพี่น้องบ้านแม่คองซ้าย โดยแบ่งเส้นทางเป็นสองกลุ่มคือกลุ่มศึกษาป่า ซึ่งมีพะตึ๋นพอและพะตึ๋นเลอะเป็นผู้นำไป และกลุ่มศึกษาไร่หมุนเวียน ซึ่งมีโหม่กั้งซึ พะตึ๋นโย่กา แม่ศรีบุญ แม่จันทร์ตาและแม่พีจี เป็นคนนำไป

กลุ่มศึกษาไร่หมุนเวียนพานักศึกษาไปที่ไร่หมุนเวียนของแม่พีจี เสร็จแล้วเดินตามน้ำแม่คองซ้ายไปพักแรมกินข้าวกลางวันที่กระท่อมของพะตึ๋นพะพอ ชาวบ้านได้ชี้ให้นักศึกษาดูรอยที่แก่งเพ็งตลอดใหม่ๆ ด้วย ครั้งนั้น โหม่กั้งซึและทุกคนเดินเกือบทั้งวันและหลายคนก็ช่วยกันพูดอธิบายกับนักศึกษา

การที่นักศึกษามาครั้งนี้ โหม่กั้งซึรู้สึกดีใจและภูมิใจที่มีคนเข้ามาเรียนรู้วิถีชีวิตชาวบ้าน เพราะก่อนหน้านี้มีคนเข้ามาแต่ไม่ได้มาศึกษาเรียนรู้อะไรเพียงแต่มาเที่ยว สรุพล เคยบอกโหม่กั้งซึว่า การที่มีคนเข้ามาศึกษาเรียนรู้ในหมู่บ้านจะมีแต่เรื่องดีๆ เกิดขึ้น สิ่งที่ไม่ดีจะไม่มี เพราะทำให้คนรู้จักความเป็นอยู่ของปกากะญอ เพราะเคยมีนักศึกษาชื่อ โทนถามสรุพลว่าคนปกากะญอยังใส่ใบไม้อยู่หรือเปล่าหรือว่าอย่างไร บ้านเป็นอย่างไร คราวเป็นอย่างไร เมื่อโทนมาเห็นในหมู่บ้านก็บอกว่า “เหมือนคนทั่วไปนี่หว่า”

นักศึกษารุ่นแรกกับชาวบ้านร่วมกันสร้างห้องประชุม

ปี พ.ศ. 2542 ลักขณา นักพัฒนาเอกชนซึ่งทำงานกับชุมชนคนรักป่า ประสานงานนำ นักศึกษากลุ่มศรัทธาคนธรร มหาวิทยาลัษรามคำแหง เข้ามาสร้างประปาภูเขาพร้อมแท็งก์น้ำเป็นครั้งแรก นักศึกษากลุ่มนี้แยกไปพักตามบ้านต่างๆ เช่นกัน แต่ไม่ได้มาเดินป่าศึกษาธรรมชาติ ช่วงใกล้กัน เจ้าหน้าที่อนามัยได้เข้ามาอบส้วมซึมให้ทุกครัวเรือนด้วย ชาวบ้านจึงสร้างห้องน้ำกันทุกหลังคา

ปี พ.ศ. 2543 นักศึกษาจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยประสานมาทางสุรพล ขอใช้พื้นที่บ้านแม่คองซ้ายจัดกิจกรรมเป็นเวลา 12 วัน โดยไม่ได้เตรียมกิจกรรมการเดินทางป่าศึกษาธรรมชาติกับชาวบ้าน เพียงแต่มาขอใช้สถานที่ แต่เนื่องจากนักศึกษาที่ชื่อชูชานซึ่งเป็นหัวหน้ากลุ่มมาพักที่บ้าน โหม่กุงชี ช่วงที่ใกล้เวลาจะทำแนวกันไฟ โหม่จึงขอให้ชูชานนำเพื่อนๆ ไปร่วมทำแนวกันไฟกับชาวบ้าน เพราะโหม่อยากให้นักศึกษารู้ว่าชาวบ้านทำแนวกันไฟอย่างไรและต้องการให้นักศึกษาเข้าใจว่าการทำแนวกันไฟคือวิธีการหนึ่งที่ชาวบ้านแม่คองซ้ายดูแลป่า ชูชานขอเวลาหนึ่งวันที่จะปรึกษากับเพื่อนๆ เมื่อเพื่อนๆ เห็นพ้องกัน นักศึกษากลุ่มนี้จึงหยุดทำกิจกรรมหนึ่งวันแล้วไปทำแนวกันไฟร่วมกับชาวบ้าน ชาวบ้านกับนักศึกษาจึงได้พูดคุยกันหลายๆ เรื่อง

นักศึกษากลุ่มที่ได้ช่วยชาวบ้านทำแนวกันไฟ

นักศึกษากลุ่มนี้ไม่ได้ให้สิ่งตอบแทนใดๆ กับชาวบ้าน แต่เนื่องจากนำอาหารแห้งมาจำนวนมากจึงเหลือไว้ที่หมู่บ้านพอสมควร เช่น น้ำมัน คุกกี้ เส้น น้ำส้มสายชู บะหมี่กึ่งสำเร็จรูป ปลากระป๋อง และไข่ไก่ อาหารแห้งที่นักศึกษาไม่นำกลับไปนั้น ไม่สามารถแบ่งให้ชาวบ้านทุกๆ หลังคาอย่างเท่ากันได้ เพราะมีไม่เพียงพอ โหม่กุงชีจึงปรึกษากับพี่จันทร์แก้วและอีกสามสี่คนที่ลงไปจัดการพื้นที่ทำกิจกรรมของนักศึกษาที่ห้องประชุมหมู่บ้านด้วยกัน ทุกคนตกลงให้โหม่กุงชีเป็นผู้นำของเหล่านี้นายให้กับคนในหมู่บ้าน หลังจากขายได้เงินประมาณ 500 กว่าบาท โหม่นำเงินให้พะตีแก้วเก็บไว้เป็นกองทุนของหมู่บ้านต่อไป บทบาทนี้ของโหม่กุงชีคือเป็นคนจัดการทรัพยากรภายนอกที่เข้ามาในชุมชน

ปี พ.ศ. 2544 มีนักศึกษาจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ประสานมาทางฝ่ายสนับสนุนความเข้มแข็งองค์กรชาวบ้าน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของมูลนิธิพัฒนาภาคเหนือ เข้ามาทำแท่งค้ำน้ำให้ชาวบ้านอีกหนึ่งแท่งค้ำ นักศึกษารุ่นนี้มาพักกับชาวบ้าน 10 กว่าวัน ช่วงเวลานั้นมีฝนตก การขนอุปกรณ์เป็นไปอย่างยากลำบาก นักศึกษาจึงไม่ได้เดินป่ากับชาวบ้าน เพียงแต่ได้พูดคุยกับชาวบ้านเล็กน้อย เช่น ชาวบ้านจะบอกให้นักศึกษาฟังเสียงกึ่งร้อง เป็นต้น

ภาพนักศึกษารวมธรรมศาสตร์ถ่ายร่วมกับชาวบ้านที่ปากทางเข้าหมู่บ้าน

ในปีเดียวกัน หลังจากฝ้ายเข้ามาเป็นครูสอนเด็กๆ และผู้ใหญ่ในหมู่บ้าน กับเรียนรู้ชีวิตของชาวบ้านที่อยู่กับป่าที่เป็นเวลาหนึ่งเดือน โดยพักอยู่บ้านพะตีแก้ว เมื่อเธอกลับเข้ามาบ้านแม่กองซ่ายอีกครั้งก็ได้ชวนเพื่อนนักศึกษารุ่นน้องมาที่บ้านแม่กองซ่ายอีกสองคนคือสุกับจ๊ะ ทั้งสองคนนี้ก็มาใช้ชีวิตเรียนรู้กับชาวบ้านอยู่ที่นี้ระยะหนึ่ง เช่น ไปนาไปไร่ งามปลากับชาวบ้าน โดยพักที่บ้านโหม่กั้งชืและบ้านพะตีแก้ว และต่อมาผู้ศึกษาก็ได้เข้ามาเที่ยวที่แม่กองซ่ายโดยการติดตามอาสาสมัครมูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคมที่ทำงานในพื้นที่บ้านแม่กองซ่ายเข้ามา

โหม่กับจ๊ะ ขณะกำลังเก็บพริกในสวนปลายนานา

ปี พ.ศ. 2545 นายประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ และกลุ่มผู้ติดตาม พร้อมสื่อมวลชน ได้เข้ามาในหมู่บ้านเป็นเวลาสามวัน โดยได้มาพูดคุยและศึกษาวิถีชีวิตชาวบ้านในเรื่องไร่หมุนเวียนและการจัดการป่า การมาครั้งนี้ทำให้เจ้าหน้าที่ป่าไม้ยอมวัดที่ไร่หมุนเวียนให้ชาวบ้าน จากครั้งแรกที่เจ้าหน้าที่ไม่ยอมรับวัดพื้นที่ไร่หมุนเวียนเมื่อเข้ามาวัดครั้งแรกในเดือนสิงหาคม 2544

โหม่และชาวบ้านหลายๆ คนซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้ชายได้พูดคุยกับรัฐมนตรีประพัฒน์เรื่องไร่หมุนเวียนในที่ไร่เก่าของพระตีบุญศรี โหม่กึ่งซื่ออยู่ที่นั่นด้วยเพราะเธอกลัวพุดและอยากให้คนที่เข้ามาได้เรียนรู้ชีวิตของชาวบ้าน ส่วนผู้หญิงคนอื่นได้นำคนอีกส่วนที่มากับรัฐมนตรีไปเรียนรู้ชีวิตชาวบ้านในเรื่องการจับปลาในลำห้วย

พระตีจอนิ โหม่กึ่งซื่อ พระตีแก้ว ชาวบ้านและตัวแทนคน. เมื่อคราวรัฐมนตรีประพัฒน์ศึกษาไร่หมุนเวียน

ปี พ.ศ. 2545 เป็นปีการศึกษาแรกที่ผู้ศึกษาได้เข้ามาเรียนปริญญาโทสาขาวิชาสตรีศึกษาคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ผู้ศึกษารู้จากผู้ประสานงานหลักสูตรว่าคณะสังคมศาสตร์มีงบประมาณรายได้ๆ ปี 2545 หอมุดเงินอุดหนุนที่มาจากเงินบำรุงพิเศษปริญญาโท กิจกรรมสาขาวิชาสตรีศึกษา ทุนการศึกษาและพัฒนากิจกรรมนักศึกษา ด้วยเหตุที่ผู้ศึกษาต้องการให้เพื่อนๆ ได้ไปเที่ยวเรียนรู้ที่บ้านแม่กองซ่ายด้วย ผู้ศึกษาจึงขอขบประมาณส่วนดังกล่าวนำมาจัดกิจกรรมป่ากับผู้หญิง เรื่องจริงในป่าใหญ่ โดยได้เดินทางไปบ้านแม่กองซ่ายเป็นเวลาสามวัน โดยพี่เลี้ยงคน. คนหนึ่งเป็นคนนำนักศึกษาเข้าไป

เนื่องจากผู้ศึกษาได้ประสานงานกับพระตีเลอะซึ่งเป็นตัวแทนชาวบ้านเมื่อครั้งมาประชุมคน. ที่เชียงใหม่ก่อนที่จะไปจัดกิจกรรมว่า ขอให้ผู้หญิงเป็นคนนำเดินป่าศึกษาธรรมชาติและอธิบาย

เมื่อผู้ศึกษาเข้าไปบ้านแม่กองซ่ายกับเพื่อนๆ จึงพบว่าช่วงแรกๆ ชาวบ้านผู้ชายจะรอให้ผู้หญิงเป็นคนพูดหรืออธิบายก่อน ซึ่งทำให้ผู้หญิงบ้านแม่กองซ่ายได้พูดมากขึ้น และมีส่วนร่วมกันหลายคนแม้กระทั่งพี่เดือนแจ่มซึ่งกำลังท้องแปดเดือนก็ยังมีมาเดินป่ากับนักศึกษาได้อย่างไม่มีปัญหาเพราะสุขภาพร่างกายแข็งแรงดีมาก

เส้นทางที่ชาวบ้านพานักศึกษาไปเริ่มจากกลางหมู่บ้านเดินไปทางเลียบน้ำแม่กอง จนถึงที่นาของพะดีแก้วแล้วแวะพักกินข้าวกลางวัน คั้นน้ำชา จากนั้นเดินขึ้นคอกไปไร่หมุ่นเวียนของโหม่งกิ่งซิดูพืชผักในไร่ พักพูดคุยกันที่กระท่อมในไร่ และเดินขึ้นคอกไปอีก ผ่านที่ไร่เก่าที่ปักไว้เพื่อรอการหมุนรอบกลับมาทำครั้งต่อไป ผ่านป่าช้าซึ่งเป็นพื้นที่ป่าอนุรักษ์พื้นที่หนึ่งของหมู่บ้าน และกลับเข้าหมู่บ้านในอีกทางหนึ่งที่ผ่านโบสถ์ด้านบนของหมู่บ้าน ขณะที่เดินป่าเสร็จแล้ว โหม่งกิ่งซิดูพูดคุยกับผู้ศึกษาอยู่ข้างล่างโบสถ์ ส่วนเพื่อนๆ กลับไปทำธุระส่วนตัว นี่ก็ครั้งแรกที่ผู้ศึกษาได้คุยกับโหม่งกิ่งซิดูอย่างจริงจังในเรื่องชีวิตส่วนตัวและความรู้สึก ทำให้ผู้ศึกษารู้จักโหม่งกิ่งซิดูมากขึ้น ซึ่งถือว่าได้รู้จักผู้นำที่เป็นผู้หญิงด้วย

การที่โหม่งกิ่งซิดูและชาวบ้านพานักศึกษาไปดูพืชผักในไร่ก็เพราะพี่เลี้ยงเป็นคนบอกว่า นักศึกษาอยากรู้เรื่องการทำไร่ ในเวลาที่กำลังเดินในไร่และพักในกระท่อมในไร่ นักศึกษาบางคนก็คุยกับชาวบ้าน บางคนก็บันทึก บางคนก็ถ่ายรูป คนที่คุยก็จะคุยเรื่องการทำไร่ โดยคำถามหลักคือจัดการไร่เป็นอย่างไร จัดการไฟอย่างไร ปลูกพืชผักอะไรบ้าง เวลาใด ฯลฯ บางครั้งโหม่งกิ่งซิดูให้นักศึกษาไม่เข้าใจก็อธิบายว่าสมัยก่อนทำอะไรเป็นบริเวณกว้างกว่านี้ 2-3 เท่า แต่ปัจจุบันทำน้อยลงเพราะมีที่นาเพิ่มคำถามเป็นไปในแนวที่ว่าครอบครัวหนึ่งใช้พื้นที่ทำกินเท่าไร ลักษณะที่ว่าปกากะญอทำลายป่าขนาดไหน เป็นเจาะจงเรื่องทรัพยากร

ช่วงแรกที่มีคำสั่งให้ชาวบ้านแม่กองซ่ายอพยพ โหม่งกิ่งซิดูคิดว่าก็ถูกที่เจ้าหน้าที่ป่าไม้บอกว่าชาวบ้านทำลายป่า แต่เมื่อมาคิดอีกครั้งก็พบว่ามันไม่ผิดที่ชาวบ้านจะทำเพราะหากผิดก็จะผิดกันทั้งโลก เนื่องจากว่าไม่ว่าจะอยู่ที่ไหนทุกคนต่างต้องทำกิน

เดินป่าเมื่อปี พ.ศ. 2545 กับนักศึกษาสตรีศึกษา

ปี พ.ศ. 2546-2548 รจเรช ลักขณา และพี่เลี้ยงคน.ส่วนหนึ่ง นำกลุ่มผู้ท่องเที่ยวหลายกลุ่ม ซึ่งเป็นคนที่มีชีวิตอยู่ในเมืองเข้ามาอยู่ในหมู่บ้านแม่กองซ้ายเป็นเวลาสามถึงสี่วันในแต่ละครั้ง เพื่อเรียนรู้ชีวิตคนอยู่กับป่า และให้ชาวบ้านมีโอกาสได้อธิบายชีวิตของตนเองเรื่องต่างๆ เช่น การหาปลาให้ ล่าห้วย พืชพันธุ์ในไร่หมุนเวียน สมุนไพรในป่า นกชนิดต่างๆ นิทานปกากะญอ เป็นต้น กลุ่มคนเหล่านี้มีทั้งคนกรุงเทพฯ นักศึกษานานาชาติปีนังที่เข้ามาสร้างสะพาน ผู้ผลิตรายการโทรทัศน์ เช่น รายการทุ่งแสงตะวัน รายการसानใจคนรักป่า รวมถึงรายการของมูลนิธิลูกโลกสีเขียวที่เข้ามาถ่ายทำ หลังจากชาวบ้านและพี่เลี้ยงร่วมกันส่งงานเขียนการจัดการทรัพยากรของชุมชนส่งประกวดประเภท ชุมชนแล้วได้รับรางวัลชมเชย ฯลฯ ช่วงที่โหม่กั้งซิดำรายการसानใจคนรักป่า ตอนแรกเธอก็คิดว่าจะถ่ายหรือไม่ถ่าย จะพูดได้ถูกต้องหรือไม่ กลัวพูดไม่ดีซึ่งหากไม่ดีก็จะกลัวพะตีแก้วว่า

ช่วงวันที่กลุ่มผู้ท่องเที่ยวเข้ามา หากตรงกับวันพระ กลุ่มชาวบ้านที่นับถือศาสนาคริสต์จะพากันเหล่านั้นไปจับปลา ส่วนกลุ่มพี่น้องชาวพุทธจะพากันที่ไปเดินป่าหรือศึกษาไร่หมุนเวียน

กลุ่มผู้ท่องเที่ยวที่เป็นผู้หญิง จะไปพักที่บ้านโหม่กั้งซิดำ ส่วนผู้ชายพักที่บ้านพะตีแก้ว พะตีแฉะพอ พ่อเดช (อินทร์ปิ่น) เป็นต้น อาหารการกินที่ชุมชนคนรักป่าเตรียมมา จะมีพี่เลี้ยงและชาวบ้านผู้หญิงช่วยกันทำ โหม่กั้งซิดำก็เป็นอีกคนๆ ที่ไปทำกับข้าวด้วย

รูปที่ระลึกกับทริปชุมชนคนรักป่า

การที่โหม่งซึ่ได้ถ่ายทำรายการโทรทัศน์ เธอคิดว่าตนเองมีส่วนร่วมในการเคลื่อนไหวของกคน. เธอคิดว่าหากเธอพูดได้ถูกต้องก็จะดี แต่เท่าที่พูดไปเธอบอกว่ายังพูดไม่ค่อยต่อเนื่องและไม่ชัดเจน ในใจลึกๆ ตอนที่พูดก็เกรงว่าพะตีแก้วซึ่งเป็นผู้นำชุมชนจะว่าหากเธอพูดผิด

5.1.2. เรื่องไร่หมุนเวียนและการใช้ประโยชน์และรักษาลำห้วย

ไร่หมุนเวียนและการตัดแคะเป็นสองเรื่องหลักที่โหม่งซึ่และผู้หญิงบ้านแม่คองซ่ายได้บอกเล่ากับคนภายนอกที่เข้ามาเรียนรู้เรื่องป่าและวิถีชีวิตชาวบ้าน

ไร่หมุนเวียนไม่ใช่ไร่เลื่อนลอย

สมัยที่ยังไม่ถูกจำกัดพื้นที่ไร่หมุนเวียน ก่อนทำไร่จะมีการเสี่ยงทายเลือกพื้นที่ทำไร่ตามความเชื่อและการตกลงกันระหว่างคนในครอบครัวและในชุมชน แต่ปัจจุบันพื้นที่ไร่มีจำกัดเพียงครัวเรือนละสองถึงสามแห่งเท่านั้น ประกอบกับทำนามีข้าวเพียงพอ จึงทำรายน้อยลง ทั้งยังมีข้อตกลงกับคคน. ในการไม่เพิ่มพื้นที่ทำกิน การหมุนเวียนจึงอยู่ภายในพื้นที่ที่มีอยู่โดยที่ยังอิงกับความเชื่อและการตกลงกันเช่นเดิม เพียงแต่รอบหมุนลดลงไปจาก 7-11 ปีมาเป็น 2-3 ปีเท่านั้น การหมุนเวียนพื้นที่เป็นการพักดินเพื่อให้เกิดปุ๋ยธรรมชาติ ทำให้ชาวบ้านไม่ต้องใช้สารเคมีในการเพาะปลูก

เมื่อเลือกพื้นที่ไร่ได้แล้ว ประมาณปลายเดือนมกราคม ชาวบ้านจะไปเอาแรงกันถางไร่ ผู้ชายจะฟันต้นไม้ ส่วนผู้หญิงมักจะถางด้านล่าง ช่วงที่ไปถางไร่นี้ ผู้หญิงจะเก็บหาพืชกลับไปบ้านด้วย ส่วนผู้ชายจะหาไม้มาทำหรือซ่อมแซมครกกระเดื่องเช่นกัน สมัยก่อนนอกจากมีการร้องเพลง เป่าแควในไร่ ขณะพักทำงานแล้ว ยังมีการนำไม้ไผ่ที่เหลือจากถางไร่มาจักตอกแข่งกันสานตะกร้าด้วย

ไร่ที่ถางแล้วจะถูกปล่อยไว้ประมาณเดือนครึ่งถึงสองเดือน จากนั้นชาวบ้านจะมาทำแนวกันไฟรอบไร่ เเผาและดูแลไฟในไร่ การเผาไร่มีการแบ่งพื้นที่ไร่เป็นสองส่วนคือส่วนบนและส่วนล่าง แล้วเผาทีละส่วน บางครอบครัวจะเผาไร่จากส่วนล่างก่อน บางครอบครัวก็จะเผาจากส่วนบนมาก่อน

ในวันถัดไปจะนำเมล็ดข้าวโพด และหัวมันไปปลูก

หลังจากนั้นรอให้ฝนตกจึงจะมาหยอดข้าว เมล็ดข้าวเชื้อพันธุ์ต่างๆ ทั้งพ่อและแม่จะช่วยกันเก็บ ซึ่งส่วนใหญ่เมล็ดพันธุ์ต่างๆ นั้นผู้หญิงจะเป็นคนเก็บรักษาและจัดการ เช่น แม่ของโหม่งซิงจะเป็นคนบอกพ่อให้นำเมล็ดพันธุ์ต่างๆ ผสมลงในถังข้าวเชื้อ การปลูกข้าวไร่นี้ ผู้ชายจะเป็นคนขุดหลุม ส่วนผู้ชายที่เหลือและผู้หญิงจะเป็นคนหยอดเมล็ดข้าวรวมถึง พริก ผักกาด งา เป็นต้น

การหว่านเมล็ดหรือปลูกพืชผลเป็นความเชื่อส่วนตัว เช่น พี่สองเห็นว่ามะละกอกที่โหม่งซิงปลูกออกผลดี เมื่อถึงเวลาที่พี่สองจะปลูกมะละกอก็จึงมาขอให้โหม่งซิงเป็นคนปลูก

สมัยก่อนเมื่อข้าวในไร่เริ่มโต ผู้ชายจะเป็นคนมาถางหญ้า เพราะผู้หญิงส่วนใหญ่จะดูแลลูกต่างกับสมัยนี้เมื่อมีการทำนา ชาวบ้านจะมาช่วยกันถางหญ้าทั้งในนาและในไร่หลายๆ คน เมื่อถึงเวลาเก็บเกี่ยวก็เอาแรงช่วยเหลือกัน จากที่แต่ก่อน มีกฎหมายคนต่างครอบครัวเข้าที่ไร่ของครอบครัวตนเอง เพราะเชื่อว่าจะได้ข้าวน้อย แต่ก็ยังมีบางครอบครัวเช่น ครอบครัวพะดีเนะพอที่ยังถือกฎข้อนี้อยู่

สภาพไร่นาของโหม่งซิงหลังเก็บเกี่ยวแล้ว

โหม่งซิงเก็บพริกที่ยังออกผลหลังจากเกี่ยวข้าวแล้วสามเดือน

การติดแค เป็นวิธีการหนึ่งที่จะสื่อสารเรื่องการหาปลาเพื่อมายังชีพและการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำของชาวบ้านแม่คองซาย

เริ่มจากการเตรียมอุปกรณ์ ไม่ว่าจะเป็น ที่ซ่อนปลา ผ้าใบ ผ้าเก่าๆ ยามและตะกร้า แล้วกลุ่มผู้หญิงก็จะคุมเดินไปตามน้ำแม่คองขวาหรือแม่คองซาย สังเกตป้ายที่บอกเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาที่ระบุ

เขตทางเหนือหนึ่งกิโลเมตรและทางใต้หนึ่งกิโลเมตร รวมแล้วมีความยาวสองกิโลเมตร เขตที่จะจับปลาได้ต้องพ้นระยะสองกิโลเมตรนี้

ก่อนจะไปติดเค ชาวบ้านจะแวะในที่นาของคนใดคนหนึ่งที่อยู่บริเวณใกล้เคียง เพื่อเก็บฟางข้าวเตรียมไว้สำหรับทำที่กั้นน้ำ พร้อมทั้งเก็บผักกูด ผักกาด สะระแหน่ ตะไคร้และพืชผักอื่นๆ ไว้เป็นอาหารด้วย

จากนั้นเดินเลาะไปตามลำน้ำ เลือกพื้นที่ที่มีร่องน้ำแยกกันเป็นสองสาย โดยเลือกร่องน้ำที่มีก้อนหินจำนวนมากเนื่องจากปลา มักจะอยู่ได้หิน

ในร่องน้ำที่เลือกไว้ ชาวบ้านจะเอาไม้ไผ่ ก้อนหินและฟางข้าวใส่ทับกันกันไม่ให้น้ำไหล หลังจากนั้นคลุมด้วยผ้าใบ ผ้าถุงเก่าๆ แล้วเอาดินมาถมให้แน่น ทั้งด้านบนและด้านล่าง ช่วงระหว่างด้านบนและด้านล่างของร่องน้ำนี้เองน้ำจะแห้งลงไปจากเดิมและเป็นพื้นที่ที่ชาวบ้านจะจับปลา นี่คือวิธีการที่เรียกว่าติดเคของพี่น้องบ้านแม่กองซ้าย

การจับปลาในร่องน้ำที่แห้งลงไปนี้มีทั้งการเหวี่ยงแห งมปลา เอาที่ซ่อนปลาไปตั้งทิ้งไว้ ขวางน้ำที่ไหลเป็นช่องเล็กๆ ให้ปลามาติดเอง และการเอาที่ซ่อนปลาไปดักรอที่น้ำไหลอยู่แล้วพลิกก้อนหิน ไปข้างหน้าหรือข้างๆ หากมีปลา กุ้งหรือสัตว์น้ำอื่นมันก็จะลอยมาติดที่ตาข่าย พื้นที่ที่มีใบไม้ทับถมกัน มีไม้ไผ่ผุๆ จะมีปลาและกุ้งมาอยู่ วิธีการเดียวกันนั้นคือเอาเศษใบไม้และไม้ไผ่ที่ทับถมกันออก เพื่อให้มันไหลตามน้ำไปติดที่ตาข่าย

หากชาวบ้านจับปลาปุงหรือญาเปอะลาได้ ซึ่งเป็นปลาพันธุ์ใหญ่ หากจับได้ปลาตัวเล็กก็จะไม่เอาไป แต่จะปล่อยคืนสู่ลำน้ำ สัตว์น้ำที่จับได้ ได้แก่ ปลาไหล ปลาปุง ปลาจาบ ปลาแก้ม ปลาติดหิน ปู กุ้ง เป็นต้น

ช่วงที่ชาวบ้านจะมาติดเค เป็นช่วงน้ำลดในหน้าแล้ง เพราะหน้าฝนปริมาณน้ำมากและไหลแรง ไม่สามารถติดเคได้ จึงใช้เพียงการเหวี่ยงแห ตกปลา ไซ้ที่ซ่อนปลาและ งมปลาลงในลำน้ำโดยไม่ต้องกั้นน้ำ

เมื่อการติดเคเสร็จสิ้นผู้หญิงจะรื้อสิ่งขวางลำน้ำออกไป เพื่อปล่อยให้ลำน้ำไหลตามธรรมชาติ หากจะมารั้งต่อไปในที่เดียวกันนี้ก็จะปิดร่องน้ำที่เคยปล่อยให้ไหลเพื่อติดเค แล้วปล่อยร่องน้ำที่เคยปิดไว้ให้ไหลเป็นปกติ

ปลาที่หามาได้เป็นไปเพื่อการยังชีพ ไม่ได้จับปลาไว้ขาย ช่วงเวลาที่จะมาหาปลาก็เป็นไปแบบนานๆ ครั้งไม่ได้หาทุกวัน

อีกอย่างชาวบ้านไม่ได้ใช้วิธีการจับปลาที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม เช่น การช้อน เบื่อปลา และระเบิดปลา

แต่ก่อนบางครั้งมีพี่น้องข้างนอกเอาขามาเบือปลา และช้อนปลา ชาวบ้านคิดว่าต้องรักษาพันธุ์ปลา จนกระทั่งได้พูดคุยกันอย่างเป็นทางการเป็นจริงเป็นจังกับพี่เลี้ยงคน. ชาวบ้านจึงกันเขตรักษาพันธุ์ปลาที่ยาวสองกิโลเมตรเพื่อให้ปลาได้เพาะขยายพันธุ์ภายในลำน้ำดั้งเดิม มีป้ายเตือนไว้เมื่อเวลาที่พี่น้องข้างนอกเข้ามาก็จะได้รับรู้ เพราะปลาเหล่านี้เลี้ยงคนทั้งลำน้ำไม่ใช่แค่บ้านแม่คงซ้าย สำหรับพี่น้องบ้านอื่น คนแม่คงซ้ายเห็นว่าสามารถมาหากินได้ ขอเพียงแต่ไม่ให้ช้อน เบื่อและระเบิดปลาเท่านั้น หากไม่ทำเช่นที่ว่านี้ก็จะมิปลาอยู่ตลอดไป

ความรู้สึกของโหม่กั้งซี

พี่น้องบ้านแม่คงซ้ายจะรู้สึกยินดีมากเมื่อมีคนภายนอกเข้ามาศึกษาเรียนรู้วิถีชีวิตของชาวบ้านที่นี้โดยมาจากการนำของพี่เลี้ยงคน. หรือคนที่ชาวบ้านคุ้นเคย แต่หากเข้ามาโดยไม่ได้ประสานงานกับคน. ก่อน ชาวบ้านจะไม่ไว้วางใจเกรงว่าจะเป็นคนที่ต้องการให้ชาวบ้านอพยพออกไปจากป่าหรือเป็นคนที่จะนำข้อมูลความรู้ของชาวบ้านไปใช้ประโยชน์ในทางที่ทำให้ชาวบ้านเดือดร้อน เช่น กรณีที่มีคนมาศึกษาเก็บข้อมูลการใช้ประโยชน์จากป่ากับพะตึญญศรี ซึ่งภายหลังสรุปผล อดีตพี่เลี้ยงชาวบ้านคน. บอกชาวบ้านว่ากลุ่มที่เข้ามานั้นมาจากหน่วยงานของป่าไม้ ก็มีชาวบ้านบางส่วนไปตำหนิพะตึญญศรีที่ไปให้ข้อมูลกับพวกเขา มาสู่กรณีคำถามที่เกิดขึ้นกับผู้ศึกษาที่ไปใช้ชีวิตอยู่บ้านแม่คงซ้ายและศึกษาชีวิตของโหม่กั้งซี เกิดคำถามจากหลายๆ คนว่าผู้ศึกษามาเก็บข้อมูลเรื่องอะไร จะมาหลอกเอาข้อมูลไปให้หน่วยงานของป่าไม้หรือไม่ ถ้าเป็นเช่นนั้น โหม่กั้งซีจะถูกชาวบ้านต่อว่าแน่นอน มีหลายๆ คนที่คุยกันถึงเรื่องนี้ ซึ่งผู้ศึกษาได้อธิบายในที่ประชุมหมู่บ้านเป็นการแจ้งให้ชาวบ้านรู้ก่อนที่จะมาเก็บข้อมูลแล้ว พร้อมกับจะนำข้อมูลที่เรียบเรียงแล้วมาให้พี่กั้ง ลูกสาวของโหม่กั้งซีในฐานะตัวแทนโหม่กั้งซีและตัวแทนชาวบ้านตรวจสอบด้วย

เมื่อชาวบ้านรู้ว่ามีคนจะเข้ามาโดยการนำของพี่เลี้ยงคน. หรือชุมชนคนรักป่า เช่น ทริปต่างๆ ที่มาเดินป่า นักศึกษาที่จะเข้ามาทำกิจกรรม กลุ่มชาวบ้านภาคอื่นๆ ที่มาศึกษาแลกเปลี่ยนวิถีชีวิต ปัญหาและการต่อสู้ของชาวบ้าน ชาวบ้านจะรู้สึกตื่นเต้น เตรียมพร้อมที่จะต้อนรับเขาและเธอเหล่านั้น

การให้คนภายนอกมาพักอยู่กับชาวบ้าน ในความเป็นจริงสามารถไปพักได้ในบ้านทุกหลัง เว้นแต่มีความจำเป็นเช่น อยู่ในช่วงที่กำลังเลี้ยงฝักรรพชนที่คนภายนอกไม่สามารถไปพักอยู่ด้วยได้ มีคนในบ้านป่วย และห้องน้ำไม่สะดวก เป็นต้น แต่ชาวบ้านบางคนก็เกรงว่าคนที่มาพักจะอยู่อาศัยด้วยไม่ได้ เช่น อายุที่มีหมอนเก่าๆ ผ้าห่มเก่าๆ ทำนองนี้ ซึ่งมีนักศึกษาบางคนเคยบอกว่าไม่สะดวกหรือ

สกปรก เช่น ครั้งหนึ่งที่มีนักศึกษาเข้ามาพักบ้านพ่อแฉ็ก พ่อแฉ็กได้มายืมหมอนที่บ้านโหม่งซิมสามใบ เพราะที่เขามีอยู่เป็นหมอนที่เก่าแล้ว ที่บ้านโหม่งซิมมีหมอนพอนี้เนื่องจากน้ำดีที่ทำงานโรงงานเชียงใหม่ โฟมแถบคอยสะเก็ดซึ่งผลิตฟองน้ำ หมอน ฟูก ฯลฯ นำขึ้นมาให้ ระยะเวลาต่างๆ แต่ละบ้านก็จะมีหมอนเพิ่มขึ้นโดยการฝากน้ำดีซื้อจากโรงงาน

หากคนภายนอกเข้ามาไม่มาก ทุกครั้งก็จะมาพักที่บ้านโหม่งซิมกับบ้านพะตีแก้ว เนื่องจากคนภายนอกจะรู้จักบ้านพะตีแก้วก่อน ส่วนที่บ้านโหม่งซิมนี้ คนที่มาพักให้เหตุผลว่าบ้านโหม่งซิมที่กว้าง สะดวกสบาย และเป็นส่วนตัว พี่เลี้ยงบางคนเข้ามาต่อเนื่องก็จะมาพักที่บ้านโหม่งซิมทุกครั้ง แต่อันที่จริง ช่วงแรกที่มีคนมาพักบ้านเธอเป็นเพราะว่า ช่วงนั้นน้องสุพรไปเรียนที่คอยสะเก็ด บ้านโหม่งซิมจึงมีแต่ผู้หญิง ผู้ชายที่เข้ามาก็จะเกรงใจ เมื่อบ้านโหม่งซิมมีผู้หญิงหลายคนจึงให้ผู้หญิงมาพักที่นี่ แต่ช่วงหลัง น้องสุพรกลับมาอยู่บ้านแล้ว จึงให้ผู้ชายมาพักบ้าง แต่อย่างไรก็ตามพี่เลี้ยงที่เป็นผู้หญิงและคนที่เคยมากับทริปเดินป่าที่ยังกลับมาเยี่ยมเยียนพี่น้องบ้านแม่คองซายก็ยังมาพักกับโหม่งซิม

การมีคนมาพักทำให้โหม่งซิม พี่กิ้ง น้องสุพร ต้องดูแลคนเหล่านั้นบ้างในช่วงแรก โดยทุกคนไม่ได้คิดเรื่องการเสียเวลา แต่จะคิดว่าอยากให้คนเข้ามาแล้วเข้าใจความเป็นอยู่ของชาวบ้านมากกว่า และจะทำอย่างไรให้กลุ่มที่เข้ามาได้ไปเรียนรู้ชีวิตการทำมาหากิน การใช้ทรัพยากร การดูแลรักษาป่าของชาวบ้าน โดยกลุ่มที่เข้ามาพักและศึกษาป่า โหม่งซิมไม่ได้เลือกว่าจะให้ข้อมูลความรู้กับผู้หญิงหรือผู้ชาย เธอบอกว่าขึ้นอยู่กับความอยากเรียนรู้ของคนแต่ละคนมากกว่า

เรื่องอาหารการกิน บางครั้งคนที่เข้ามามีจำนวนน้อยจะเตรียมมาเฉพาะกับข้าว ส่วนข้าวนั้นชาวบ้านมีพอให้ แต่บางครั้งที่คนเข้ามาหลายคนก็จะเตรียมข้าวสารมาด้วย

การที่พ่อกรีเสียชีวิตไปแล้ว ไม่ใช่เงื่อนงำที่ทำให้โหม่งซิมมีเวลาที่จะต้อนรับดูแลและให้ความรู้กับคนภายนอก เนื่องจากว่าหากพ่อยังมีชีวิตอยู่พ่อก็จะต้อนรับแขกอย่างนี้และไม่ใช่อุปสรรคที่จะทำให้โหม่งซิมไม่สามารถมาทำกิจกรรมหรือพูดคุยกับคนภายนอก

สำหรับคนปกากะญอแล้ว อาหารการกินต้องให้แขกได้ทานก่อน แล้วตนเองและญาติๆ จึงจะทานทีหลัง

โหม่งซิมบอกว่า ที่รู้ว่าคนข้างล่างคิดว่าคนปกากะญอและกลุ่มชาติพันธุ์อื่นทำลายป่า มาจากนักศึกษาที่เข้ามาเรียนรู้ที่บ้านแม่คองซายนี้เองเป็นคนบอกโหม่งซิมและบอกความคิดของตนเองกับโหม่งซิมด้วย

“ที่โหม่งซิมจริงๆ นี่นักศึกษาเขามาบอก เขามาเกี่ยวกับโหม่งมาคุป่าอะไรก็ตามบอก เขาได้เรียนอย่างนี้ๆ เขาบอกอย่างนี้ ต่อไปนี่เขาจะไม่เชื่อครูแล้ว เขามาเห็นจริงๆ ก็ไม่เป็นเช่นนั้นนี่ว่า เขาบอก

อย่างนี้ โหม่คิดว่าเขา ได้อยู่ในป่าอย่างที่เขาคิดเรียนนะ ได้เรียนว่าคนในป่าคนในภูเขาอยู่ในป่าทำลายป่า ป่าไม้ไม่มีแล้วนี่มันมาเล่าให้หลายๆ คน เขามาเล่าว่าทำลายป่าทำลายอะไรนี่คิดว่าโหม่เล่าให้ฟังทุกครั้ง เขามาถามโอ้ ป่ามันมีอย่างนี้ๆ ดูแบบเห็นมีป่า บางคนก็ว่าโอ้ อย่างนี้ไม่เชื่อครูสอนแล้ว ปกาเกอญอ ไม่ได้เรียนข้างล่างไปแต่นี้เขาเรียนข้างล่างมา”

ส่วนที่กิ่งมีประสบการณ์ที่ต่างออกไป เนื่องจากได้เรียนหนังสือโดยได้รู้จากหนังสือเรียน ของพี่กอบซึ่งนำมาสอนเด็กบนคอยว่า “ชาวเขาทำลายป่า” และมีรูปภาพไว้ที่ถูกต้องทั้งร่างประกอบด้วย

“รู้ตลอดก็มันมีขึ้นมาในหนังสือเรียนศษ. หนังสือนี้แล้วนะ บอกว่าคนคอยทำลายป่า มันมีนะให้เรียนนะ แต่ต้องเรียน เรียนเพื่อความรู้แต่ก็เข้าใจว่ามันไม่ใช่อย่างนั้น รู้ว่าคนบนคอยตัดต้นไม้ เขาให้เขียนเราก็คือต้องเขียน จะได้อ่านออกเขียนได้ มันมีจุดที่พี่สาวน้องสาวเขาเรียน ที่โรงเรียนเริ่มเข้ามานี่”

ทั้งนี้ชาวบ้านแม่คองซ่ายก็รู้ว่าในบางพื้นที่ก็มีการทำลายธรรมชาติเช่นกัน ไม่ได้เหมารวมว่าชุมชนบนพื้นที่สูงทุกชุมชนจะรักษาป่าทุกแห่ง

ขณะเดียวกัน การมีคนภายนอกเข้ามาเรียนรู้กับชาวบ้านก็ทำให้ชาวบ้านได้สะท้อนความคิดเห็นต่อวิถีชีวิตของคนที่อยู่ในเมืองด้วย ดังความคิดเห็นของโหม่กับพี่กิ่งเกี่ยวกับเรื่องน้ำท่วมเพราะไม่มีคันไม้ซึมซับน้ำว่า

“ปกาเกอญอนี้อยู่บนคอยรู้กับป่าแล้ว ปกาเกอญอก็คิดว่าคนข้างล่างทำลายที่ซึมซับของน้ำ ไม่มีคันไม้ไม่มีอะไรที่จะดูดซับน้ำหรืออะไรแล้วนี่ไง อย่างพี่นี่ก็คิดอย่างนี้ เพราะว่าที่บนคอยมันมีน้ำมีอะไรมีคันไม้ซึมซับกันได้ แต่ข้างล่างดูดี สร้างปูน แล้วน้ำจะซึมเข้าไปได้ไง ทำไมน้ำท่วมบ้าน เพราะเขาทำไม่มีที่ดูดซับน้ำเข้าไป ไม่มีคันไม้ให้ดูดน้ำ แต่ทำไมเขาไม่คิด แต่เขามาคิดว่าบนคอยทำลายป่าแล้วทำให้น้ำท่วมข้างล่างอย่างนี้ เขาคิดอย่างนี้ถูกไหม ก็อยากให้เขามาเรียนรู้นะ

พื้นที่นี้ดีๆ มันมีคันไม้ มันก็ไปเอาดินที่อื่นมาถมอีก สร้างบ้าน ปิดทางน้ำอีก เปลี่ยนทางให้น้ำ ไม่ใช่ว่าไม่เข้าใจจะเห็นข้างล่าง เวลาน้ำท่วมก็จะเสียใจกับเขาก็ไม่ยอมเสียใจ เพราะว่าเขามาว่าเราทำลายป่า ทั้งที่เขาทำลาย

คนที่อยู่บนคอยจริงๆ นะอย่างคนเฒ่าคนแก่จะอาจจะไม่รู้ว่าคุณข้างล่างเขาทำอย่างไรอยู่กัน ยังไง ทำไมน้ำถึงท่วมหมู่บ้านเขาไม่รู้หรอก แต่คนที่เขาไปอยู่จะรู้ เขาสอนนักเรียนเป็นหนังสือว่าคนบนคอยทำลายป่า ทำให้น้ำไหลแรง พี่ไม่เชื่อเลย พี่เห็นอย่างนั้นพี่ไม่เชื่อเลยว่าคนบนคอยทำลายป่าแล้วมันทำให้น้ำท่วม เพราะเขาปิดทางน้ำ ปิดที่ดูดซับทำลาย อย่างแถวข้างเผือกอย่างแถวหนองหอยนี่เป็นป่า แต่เดี๋ยวนี้ไม่เหลือแล้วเขาสร้างเป็นตึกเป็นอะไร บางบ้านก็ไม่อยากให้มีดินด้วยเข้าไปใช้ไหม ปูนหมดเลยอย่างนี้ แล้วน้ำมันจะซึมที่ไหนเวลาฝนตกหนักๆ ”

เนื่องจากโหม่เคยเรียนเขียนภาษาปกากะญอแบบลิวา¹จากแม่กล้วย น้ำโหม่ ยายชดาและพะตีบุญศรี สมัยยังสาวขณะที่ไปถางหญ้าบ้าง ทำไร่บ้าง โดยใช้ถ่านเขียนบนไม้ไผ่ โหม่จึงทำสมุดลงทะเบียนตั้งแต่เด็กศึกษารุ่นแรกเข้ามา จดเป็นภาษาปกากะญอว่ามีใครเข้ามาในหมู่บ้านบ้าง มาทำอะไร เมื่อไร คร่าวๆ แต่สมุดเล่มนี้หายไปแล้ว ที่ทำขึ้นเพราะคิดว่าภายหลังอาจมีคนมาถามว่าใครมาที่บ้านแม่กองซ้ายบ้าง โดยที่โหม่กึ่งซิกก็ไม่รู้ได้ว่าเป็นคนกลุ่มใดที่จะมาถาม โหม่คิดขึ้นเองไม่ได้บอกใคร และไม่มีใครบอกให้โหม่ทำด้วย และไม่รู้ว่าบ้านอื่นทำหรือไม่ โหม่ยังบอกให้ผู้ศึกษาจดข้อมูลบางอย่างของคน ให้โหม่ด้วยตอนที่ผู้ศึกษาอยู่ในพื้นที่ นอกจากนี้ รูปที่มีคนถ่ายไว้ให้ขณะร่วมกิจกรรมในหมู่บ้านและส่งมาให้โหม่ โหม่ก็เก็บไว้อย่างดีและให้พี่กิ่งเขียนรายละเอียดหลังรูปด้วย เพราะต้องการเก็บไว้เป็นที่ระลึก การเขียนรายละเอียดไว้หลังรูปถ่ายก็เพื่อเตือนความจำว่ามีใครเข้ามาร่วมทำกิจกรรมกับชาวบ้านแม่กองซ้ายและเข้ามาในช่วงวันเวลาใด ผู้ศึกษามองว่าการกระทำดังกล่าวเป็นการแสดงออกถึงการสนใจสังคมและใส่ใจกับความเคลื่อนไหวในชุมชนของโหม่

5.1.3. การประชุมในหมู่บ้าน

การประชุมในหมู่บ้านแม่กองซ้ายเป็นการประชุมที่เป็นแบบทางการสองแบบ และไม่เป็นทางการ ดังนี้

1. การประชุมจากหน่วยงานราชการในพื้นที่ เช่น มีผู้ใหญ่บ้าน กำนัน เจ้าหน้าที่อนามัย อาสาสมัครสาธารณสุข มาประชุมชี้แจงเรื่องทางการซึ่งมีไม่บ่อยนัก โดยใช้พื้นที่บ้านพะตีบุญศรีเป็นที่ประชุม เป็นการประชุมแบบทางการ
2. การประชุมเกี่ยวกับเรื่องคน, งานอื่นๆ ที่ไม่เกี่ยวกับทางการ ทั้งพะตีแก้วเรียกประชุม และมีพี่เลี้ยงเข้ามาทำงานกับชาวบ้าน การประชุมนี้จะใช้พื้นที่บ้านพะตีแก้ว การประชุมแบบนี้จะมีอยู่เรื่อยๆ ไม่สามารถกำหนดเวลาล่วงหน้าได้เพราะขึ้นอยู่กับสถานการณ์

การประชุมทั้งสองแบบ จะมีคนมาตีระฆังที่ศาลากลางหมู่บ้าน เป็นอันว่าทุกคนรับรู้ว่าถึงเวลาประชุมหมู่บ้านแล้ว จะรู้ว่าประชุมที่ไหน โดยดูว่าหากมีกลุ่มเจ้าหน้าที่ทางการเข้ามา นั้นหมายถึงว่าจัดประชุมที่บ้านพะตีบุญศรี แต่หากเป็นกลุ่มพี่เลี้ยงคน, หรือนักพัฒนา นักศึกษา ก็จะไปประชุมที่บ้านพะตีแก้ว

¹ ตัวอักษรภาษาปกากะญอมีสองแบบคือ 1. ตัวอักษรขาว (ลิวา) หมายถึงตัวหนังสือที่คิดขึ้นโดยคนขาวนั้นก็คือมิชชันนารีอเมริกันสายคริสต์เขียนที่ประดิษฐ์ขึ้นในปี พ.ศ. 2375 ในประเทศพม่า เป็นอักษรแบบพม่าหรือคล้ายภาษาไทยล้านนา และ 2. ตัวอักษรโรมัน (ลิโรเหม) ซึ่งมีบาทหลวงโจเซฟ เซกนีออต มิชชันนารีฝรั่งเศสสายคาทอลิกเป็นผู้คิดขึ้นในช่วงที่ทำงานอยู่ในประเทศไทยเมื่อปี พ.ศ. 2497

การจัดที่ทางในวงประชุมบ้านพะตีแก้ว ผู้ชายจะนั่งด้านในบ้านแยกกับกลุ่มผู้หญิงที่นั่งถัดออกมาจนถึงติดประตูบ้านเป็นส่วนใหญ่ มีบางครั้งที่ผู้หญิงหรือผู้ชายบางคนจะไปนั่งกลางวง หากมีเด็กๆ มาร่วมด้วย เด็กๆ ส่วนใหญ่จะนั่งกับแม่หรือญาติผู้หญิง จึงเห็นได้ว่าการแบ่งพื้นที่ภายในวงประชุม ผู้ชายจะนั่งกับผู้ชายด้วยกันและพะตีแก้ว เป็นผู้นำวงประชุม ยกเว้นเรื่องแม่บ้านที่พี่กิ่งจะเป็นคนนำ พี่เลี้ยงนักพัฒนาเอกชนก็จะนั่งฝั่งเดียวกับผู้ชายเพราะพี่เลี้ยงเป็นผู้ชายและคุ้นเคยกับผู้ชายมากกว่าและนั่งใกล้ผู้นำผู้ชาย ไม่ว่าจะพะตีแก้ว พะตีบุญศรี พะตีลีละละ พื้นที่ของผู้ชายจึงเป็นพื้นที่ที่จะได้รับข้อมูลข่าวสารมากกว่าหรือใกล้ชิดมากกว่าผู้หญิงในแง่กายภาพและในแง่การสื่อสารของรุ่นผู้ใหญ่ ผู้ชายก็จะมีความสามารถในการเข้าถึงข้อมูลมากกว่าผู้หญิงในรุ่นผู้ใหญ่ และโหม่กึ่งซิบบอกว่าที่นั่งอย่างนี้ก็เพราะผู้หญิงให้เกียรติผู้ชาย

หากเป็นวงประชุมที่ชาวบ้านพูดคุยกันเองไม่มีคนภายนอกเข้ามา หรือคนภายนอกเป็นคนที่คุ้นเคยมากๆ พี่เลี้ยงบางคน หรือตัวแทนคนที่ปกาเกอะญอ ทั้งผู้หญิงและผู้ชายจะพูดจาโต้ตอบกันไปมา หรือไม่กี่พูดปรึกษากระซิบกันในวงในระหว่างกลุ่มที่นั่งใกล้กันแล้วค่อยพูดในที่ประชุมให้ได้รับรู้ร่วมกัน เป็นลักษณะแบบกันเอง

แต่หากเป็นการประชุมที่มีคนภายนอกเข้ามา เช่น พี่เลี้ยง นักศึกษา ทริปเดินป่า โดยเฉพาะคนที่ชาวบ้านไม่คุ้นเคยเข้ามาด้วย ผู้ชายที่อาวุโสในหมู่บ้าน เช่น พะตีบุญศรี พะตีแก้ว พะตีลีละละ พะตีโหยก่า จะมีบทบาทในการพูดมากกว่าคนอื่นๆ ส่วนผู้หญิงน้อยมากที่จะพูดในวงประชุมร่วมกับคนภายนอกที่ไม่คุ้นเคยนั้น เว้นเสียแต่ต้องแสดงความคิดเห็นด้วยความจำเป็นก็จะพูด เนื่องจากผู้หญิงบางคนพูดภาษาไทยไม่คล่องหรือคล่องแต่ก็ไม่มั่นใจที่จะพูดภาษาไทยและไม่มั่นใจที่จะพูดในที่ประชุม ทั้งยังไม่ค่อยมีประสบการณ์การพูดในที่ประชุมหรือที่สาธารณะจึงทำให้เงินอายและไม่กล้า

เหตุที่ผู้ชายอาวุโสในหมู่บ้านกล้าที่จะพูดกับคนเหล่านั้นมากกว่าคนอื่นๆ น่าจะเป็นเพราะเคยใกล้ชิด สัมพันธ์และคุ้นเคยกับคนภายนอกมากกว่าคนอื่นๆ ในหมู่บ้าน ความกล้าและมั่นใจที่จะพูดจึงสั่งสมมาเรื่อยๆ และตามธรรมเนียมปกาเกอะญอทั้งผู้หญิงผู้ชายก็จะให้เกียรติผู้ที่มีความอาวุโสกว่าทั้งชายหญิงพูดก่อนด้วย ทั้งนี้กรณีแบบนี้ ผู้ชายคนอื่นๆ ในหมู่บ้านที่ไม่เคยออกไปเป็นตัวแทนชุมชนร่วมทำงานกับคน ก็ไม่ค่อยพูดเช่นกัน อย่างไรก็ตาม การพูดคุยของชาวบ้านกับคนภายนอกที่เข้ามาขึ้นอยู่กับบุคลิกลักษณะของคนเข้ามาด้วย ซึ่งหากเป็นคนที่ทำตัวสบายๆ เข้ากับชาวบ้านได้ ชาวบ้านก็จะกล้าพูดคุยซักถาม และเล่าเรื่องราวของเขาและเธอให้คนที่เข้ามาฟังอย่างเต็มใจ ยิ่งถ้าได้ร่วมทำกิจกรรมหรือทำงานในไร่นากับชาวบ้านก็จะมีโอกาสได้พูดคุยกันอย่างสนิทสนมมากขึ้น

ความคิดของผู้หญิงผู้ชายมีการส่งกันในวงประชุม เพราะมีการพูดคุยกันตลอดในทุกๆ การประชุม เว้นแต่คนภายนอกที่เข้ามาใหม่จริงๆ ผู้นำหมู่บ้านเช่น พระตีแก้วหรือพระตีบุญศรีจะเป็นคนพูดหลัก แต่ในบางสถานการณ์ผู้หญิงและผู้ชายก็เลือกที่จะเอาความคิดของตนเองไปบอกกับผู้นำหมู่บ้านด้วยตนเองนอกวงประชุม ทั้งนี้เป็นเพราะเพิ่งมีความเห็นหรือปัญหาเกิดขึ้นและต้องการเสนอต่อผู้นำในเวลาทันทีทันใด อาจเป็นเรื่องเร่งด่วนหรือคิดมานานแล้วเพียงแต่ไม่ได้นำเสนอเมื่อครั้งที่มีประชุม การเสนอความเห็นก็เป็นไปในลักษณะการพูดคุยธรรมดา ไม่เป็นความลับแต่ประการใด

อย่างเช่น โหม่กั้งซิดได้เสนอให้ลดกลุ่มการเดินทางป่าศึกษาธรรมชาติลงหากคนที่มาเดินป่ามีจำนวนน้อย เพราะแต่ละเส้นทางได้ผ่านทั้งพื้นที่ป่า ลำห้วย ไร่หมุนเวียน อยู่แล้ว จึงไม่จำเป็นจะต้องแยกกลุ่ม แต่หากคนมาเดินป่าหลายคนก็สามารถแยกกลุ่มได้เนื่องจากการเดินไปด้วยกันจำนวนมากทำให้สื่อสารไม่ครบถ้วนและทำให้การเดินทางล่าช้า

อีกกรณีคือกลุ่มแม่บ้านรู้ว่าพระตีแก้วให้พี่เลเซียมเงินกองทุนของชุมชน กลุ่มแม่บ้านเห็นว่าไม่เหมาะสมเพราะเห็นว่าพี่เลเซียมความเป็นไปได้มีน้อยมากที่จะคืนเงิน จึงพูดคุยกับพระตีแก้วในวงประชุมว่า การให้ยืมเงินของหมู่บ้านไม่ว่ากองทุนใดๆ น่าจะผ่านการแสดงความคิดเห็นและรับรู้ร่วมกันของกรรมการแต่ละกองทุนนั้นด้วยจึงจะมีความชอบธรรมและชัดเจน ซึ่งพระตีก็เห็นด้วยว่าการจัดการกองทุนควรจะเป็นอย่างที่คุณแม่บ้านเสนอความเห็นนั้นคือต้องการผ่านการตัดสินใจร่วมกัน

3. การนมัสการทั้งที่บ้านและที่โบสถ์

บ้านและ โบสถ์ซึ่งมีการนมัสการพระเจ้าเป็นอีกสถานที่หนึ่งที่มีการพูดคุยสารทุกข์สุกดิบ เสนอปัญหาและความคิดเห็นของแต่ละคนทั้งผู้หญิงและผู้ชาย เช่น กรณีที่ทารกน้อยเพิ่งคลอดซึ่งเป็นหลานของพี่เอเวอร์มีอาการหัวใจผิดปกติ ครอบครัวของเด็กคนนี้ก็จะต้องบอกต่อวงนมัสการว่าเรามีปัญหาอย่างไรและต้องการความช่วยเหลืออย่างไร หรือการบอกนัดแนะการประชุมหรือทำกิจกรรมภายในหมู่บ้านก็มีการส่งผ่านข้อมูลในวงนมัสการพระเจ้าเช่นกัน เช่น เมื่อครั้งที่พระตีแก้วจะนัดประชุมชาวบ้านเรื่องทิศทางของคน. ในต้นปี พ.ศ. 2550 โหม่กั้งซิดเสนอความเห็นกับพระตีแก้วว่า เนื่องจากยังอยู่ในหน้าหนาวจึงน่าจะจัดประชุมกลางแจ้งหน้าบ้านพระตีแก้วในตอนเช้า ซึ่งพระตีแก้วเห็นด้วย แต่เกรงว่าชาวบ้านจะไม่เห็นด้วย ทางโหม่กั้งซิดบอกพระตีแก้วว่าไม่ต้องกังวลเพราะโหม่กั้งซิดจะบอกกับชาวบ้านกลุ่มที่นับถือศาสนาคริสต์ในเวลาที่เป็นนมัสการให้เอง ส่วนพระตีแก้วก็เป็นคนไปบอกชาวบ้านที่อยู่บ้านด้านล่างซึ่งเป็นชาวบ้านที่นับถือศาสนาพุทธเป็นส่วนใหญ่

อีกกรณีหนึ่งคือการซ่อมแซมถนน เมื่อวันที่ 5 ธันวาคม 2549 ที่ผ่านมา พระตีนะพอได้รวบรวมกลุ่มที่นับถือคริสต์ไปขุดซ่อมแซมถนนทางเข้าหมู่บ้าน เมื่อโหม่กั้งซิดมาพบกับพระตีแก้ว จึงรู้ว่า

วันที่ 5 นี้เป็นวันพระซึ่งชาวบ้านที่นับถือศาสนาพุทธจะไม่ทำงานในวันนี้ จึงขอเลื่อนขึ้นมาเป็นวันที่ 4 ธันวาคม เพื่อที่ชาวบ้านทั้งหมู่บ้านจะได้ร่วมกันทำ เมื่อโหม่กั้งซิไปคุยที่วงนัมสการก็ไม่มีปัญหา ชาวบ้านจึงได้ทำถนนร่วมกันในวันที่ 4 ธันวาคม 2549 โดยที่วันที่ 5 ธันวาคม พระตึนะพอกับพระตึลิลละ ซึ่งนับถือศาสนาคริสต์ก็ยังคงไปขุดซ่อมเหมือนเดิมตามที่ตั้งใจไว้แต่แรก

4. การค่อมเหล็กในงานประเพณี จะเป็นกลุ่มผู้ชายคุยกันระหว่างการค่อมเหล็กที่เหลื่อจากการทำพิธีกรรม มีผู้หญิงค่อมบ้างแต่ไม่มาก การพูดคุยก็เป็นไปแบบกันเองในเรื่องต่างๆ เช่น สถานการณ์หมู่บ้าน ชีวิตความเป็นอยู่ รวมถึงการกำหนดวันเวลาจัดงานประเพณีต่างๆ พื้นที่ตรงนี้เป็นพื้นที่ส่งข้อมูลและความรู้หลายอย่าง มีคำพูดที่ว่า คนที่ค่อมเหล็กแล้วหลังสุดของวงจะเป็นผู้ที่รู้มากนั่นคือสามารถทนรอค่อมเหล็กแล้วหลังสุดของวงจนได้ฟังคนเฒ่าคนแก่พูดคุยกันหลายเรื่อง

5.1.4. การเจรจาต่อรองในพื้นที่

ช่วงแรกที่เข้าร่วมการทำงานกับคน. เมื่อมีเจ้าหน้าที่ป่าไม้เข้ามาในหมู่บ้าน คนที่จะพูดหรือทำความเข้าใจกับเจ้าหน้าที่จะเป็นกลุ่มผู้นำ เช่น พระตึแก้ว พระตึโหยกา พระตึบุญศรี แต่ในช่วงหลังชาวบ้านคนอื่นๆ รวมถึงผู้หญิงในหมู่บ้านก็กล้าพูดมากขึ้นซึ่งเป็นผลมาจากการที่พระตึแก้วบอกผู้หญิงแม่บ้านว่าขอให้พูด แม้ว่าจะไม่ได้มีความรู้เกี่ยวกับกฎหมาย แต่ให้พูดไปตามความรู้สึกของตนเอง

“ปัญหาไม่ใช่ปัญหาส่วนตัว แต่เป็นปัญหาทั้งหมู่บ้าน ก่อนที่จะทำอะไรสักอย่างคุยกันก่อนจะละเอียด การพูดคุยกับเจ้าหน้าที่ให้แม่บ้านมีส่วนร่วมมากที่สุด วันหลังเขามาถามพระตึไม่อยู่ที่คุยกับคนไหนก็ได้ หรือว่าการต่อสู้มันรู้ว่าบทบาทหน้าที่ของมันพื้นที่ตัวนี้ของมัน ไม่ใช่ของคนบ้านอื่น ทำเพื่อลูกหลานของเราให้มันเข้าใจในจุดนั้นมากที่สุดเลย ลึกๆ ชาวบ้านแม่บ้านอย่างเดี๋ยวนี้อยู่ได้มากกว่าพระตึเยอะก็มี แต่บังเอิญมันให้เกิดพระตึมากเกินไป มันเอาพระตึนั้นแหละเป็นคนคุยตลอด แต่เขาก็มานั่งด้วยเหมือนกัน อย่างเช่น สว.เดือนใจเข้ามามันก็ให้พระตึคุยก่อนแล้วเขาคุยทีหลัง และพระตึก็ไม่พูดอะไร มีอะไรจะพูดก็พูดคุยกันตรงๆ อย่างนั้นเลย ลองไปถามคุณแม่บ้าน พื้นที่ของมันอย่างไรหรือฝักในไร่หรืออะไรสักอย่างนี้ แม่บ้านรู้ดีกว่าพ่อบ้านด้วยซ้ำไป พื้นที่เอาใจของผู้หญิงมันมีบทบาทมาร่วมเยอะที่สุด พระตึโยงปัญหาส่วนรวมไม่ใช่ส่วนตัว ผู้หญิงผู้ชายก็ปัญหาตัวเดียวกัน ถ้าเขาพูดมาตอบได้ก็ตอบอย่างคนที่ไม่รู้ภาษากลางจริงๆ จิตใจอยากจะทำอยากจะทำแต่พูดไม่ออกก็มี อย่างแม่เฒ่าบางคนบอกถ้ารู้เจ้าหน้าที่เข้ามาจะด่า แต่ด่าไม่ได้ก็มี

ความเข้าใจกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ค่อนข้างเยอะ คุยกันหลายเวทีหลายครั้งแล้ว แม่บ้านเคยคุยแล้วเหมือนกัน อย่างพ่อบ้านนี้ผู้ชายต่อผู้ชายมันจะเข้มเกิน ไปรีเปลา อย่างแม่บ้านก็ตรงๆ บอกว่าให้

แม่บ้านพูดไปเถอะ เราก็ไม่ได้เรียนกฎหมายเรียนอะไร ก็พูดไปจิตใจของเรานั้นแหละ ไม่ใช่เอาเงินซื้อ เอน้ำใจนั้นแหละ”

การที่ช่วงหลังผู้นำผู้ชายกระตุ้นให้ผู้หญิงพูดกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ด้วยไม่ได้เป็นเพราะมีคนมีชื่อเสียงที่เป็นผู้หญิงเข้ามาในหมู่บ้าน แต่เป็นเพราะคิดถึงวันข้างหน้าที่ไม่อาจคาดเดาได้ว่าเจ้าหน้าที่ป่าไม้จะเข้ามาในวันที่ผู้นำอยู่ในหมู่บ้านหรือไม่ และเห็นว่าตนเองและผู้ชายพูดฝ่ายเดียวไม่มีน้ำหนักพอ และมีความต่างกับการที่ผู้หญิงพูดเนื่องจากเห็นว่าผู้ชายพูดกับเจ้าหน้าที่ซึ่งเป็นผู้ชายด้วยกันมันอาจเกิดความรุนแรงได้หรือบางคนอาจไม่กล้าพูดตรงๆ แรงๆ ต้องพูดแบบประนีประนอม หากผู้หญิงพูดผู้หญิงคนที่พูดจะพูดตรงตามความเป็นจริงและชัดเจน ผู้หญิงบางคนก็จะพูดแรงๆ เหมือนเป็นการขอร้องเจ้าหน้าที่หรือบางคนว่ากล่าวเจ้าหน้าที่ การพูดเจรจากับเจ้าหน้าที่ป่าไม้เป็นไปในลักษณะหลายแรงแข็งขันช่วยกัน ใช้คนเป็นกลุ่มหลายๆ คนเท่าที่จะมาได้เพื่อสร้างพลังการต่อรองและความมั่นใจ แต่ผู้นำผู้ชายบางคนก็มองว่าสิ่งที่ผู้หญิงบางคนพูดกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้เป็นการว่ากล่าวอย่างรุนแรงที่ไม่ได้สอบถามความเป็นจริงเสียก่อน

สถานการณ์ที่เกิดขึ้นมองในแง่หนึ่งจะเห็นว่าการที่ผู้ชายที่เป็นผู้นำมีโอกาสได้ออกไปสั่งสมประสบการณ์และความรู้ที่เกี่ยวข้องกับนโยบาย กฎหมายป่าไม้ ทำให้ผู้ชายที่เป็นผู้นำมีความมั่นใจและกล้าที่จะเผชิญหน้าและต่อรองกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้มากกว่าผู้ชายผู้หญิงคนอื่นๆ ที่ไม่ค่อยมีประสบการณ์ด้านนี้ ในอีกแง่หนึ่งก็ถือเป็นแนวความคิดการใช้ผู้หญิงเป็นคนเผชิญหน้าในยามคับขันเพราะเจ้าหน้าที่จะไม่กล้าตอบโต้ด้วยวิธีการรุนแรงกับผู้หญิงมากเมื่อเทียบกับผู้ชาย นั่นก็มาจากฐานคิดที่ว่าผู้หญิงเป็นเพศที่อ่อนแอกว่าและเป็นกลยุทธ์ที่แกนนำผู้ชายเป็นคนคิดขึ้นในหลายๆ สถานการณ์การประชุมของขบวนการชาวบ้านที่ผ่านมา ซึ่งวิธีการนี้ไม่สามารถใช้ได้เสมอไปในทุกสถานการณ์

กรณีการยึดไม้ของชาวบ้าน

วันหนึ่งในปี พ.ศ. 2549 มีรถกรมป่าไม้เข้ามาในหมู่บ้านพร้อมด้วยเจ้าหน้าที่เต็มคันรถ มีเจ้าหน้าที่สองคนเป็นคนปกเกาะอยู่ที่บ้านห้วยบ้าน ตำบลเมืองคอง ซึ่งถือเป็นบ้านที่พี่น้องกับแม่คองซ่ายด้วย เจ้าหน้าที่เข้ามาจับยึดไม้ของชาวบ้านที่เตรียมไว้สร้างบ้านจำนวนห้าแผ่นซึ่งตากอยู่ในนา กับอีกส่วนที่ยังอยู่อีกที่แต่เจ้าหน้าที่ไม่ได้ขนมา เจ้าหน้าที่อ้างว่าเครื่องบินของป่าไม้จับภาพนี้ได้ แต่จริงๆ แล้วชาวบ้านรู้ตอนหลังว่ามีคนเมืองคองเข้ามาเที่ยวในหมู่บ้านพบไม้พวกนี้ จึงไปแจ้งเจ้าหน้าที่ป่าไม้

วันนั้นชาวบ้านแม่คองซ่ายไปรวมตัวกันบริเวณสะพานทางเดินเข้าหมู่บ้าน และขอว่าไม่ให้เอาไม้ห้าแผ่นไป โดยพะดีแก้วไปยื่นขวางหน้ารถเจ้าหน้าที่พร้อมแบกไม้ไว้ด้วย ทางเจ้าหน้าที่ก็ถ่ายรูป

พะตีแก้วและบอกชาวบ้านว่าชาวบ้านขัดขวางการทำงานของเจ้าหน้าที่ โดยไม่ยอมฟังเหตุผลของชาวบ้าน เพียงแต่จะเอาไม้ออกไปให้ได้

ผู้หญิงมีดีโทที่ได้ว่ากล่าวเจ้าหน้าที่หลายเรื่องอย่างรุนแรง ส่วนพี่กิ่งก็จะพูดแบบคุๆ ว่าไม้พวกนี้ชาวบ้านนำมาสร้างบ้าน ทำไมต้องมาจับยึดไม้ไป ซึ่งถ้าเจ้าหน้าที่มาจับยึดไม้ไปชาวบ้านก็ต้องหาไม้ใหม่อีก

ทางเจ้าหน้าที่ตอบมาว่า ไม่ต้องมาอ้าง เพราะไม้อัดข้างล่างมีเยอะแยะที่จะซื้อได้ พี่กิ่งจึงหยุดไป แต่ดีโทยังต่อว่าเจ้าหน้าที่เป็นภาษาปกากะญอ เพราะตั้งใจจะว่าเจ้าหน้าที่คนที่ เป็นปกากะญอ ในทำนองที่ว่า ที่หมู่บ้านของเจ้าหน้าที่ปกากะญอคนนั้นก็ต้องตัดไม้ในเขตป่าใช้สอยมาสร้างบ้าน เช่นกัน ไม่ได้มีเงินซื้อไม้จากในเมือง

ส่วนเจ้าหน้าที่ปกากะญอคนนั้นไม่พูดอะไร เนื่องจากเป็นผู้ได้บังคับบัญชาของกลุ่มที่เข้ามายึดไม้ชาวบ้าน และต้องทำตามหน้าที่ ชาวบ้านส่วนหนึ่งก็เข้าใจเจ้าหน้าที่ปกากะญอคนนั้น

จากการชื้อยุดต่อรองกัน ไปมาของชาวบ้านและเจ้าหน้าที่ ซึ่งวันนั้นชาวบ้าน ได้นำกล้องถ่ายรูปมาถ่ายไว้ด้วย ผลปรากฏว่าเจ้าหน้าที่จะไม่ดำเนินเรื่องกับชาวบ้าน แต่จะขอเอาไม้ทั้งห้าแผ่นนี้ไปใช้ประโยชน์ ซึ่งชาวบ้านก็ยอมให้เอาไป การต่อรองครั้งนี้สำเร็จได้เพราะว่าชาวบ้านพร้อมทุกอย่าง ทั้งการพูดคุยที่มีเหตุผล เอาจริงเอาจัง ผู้หญิงพูดละเอียดและลึก มีการช่วยกันพูดหลายคนและมีกล้องถ่ายรูปซึ่งเป็นเครื่องมือหนึ่งในการเก็บหลักฐานที่จะเป็นตัวต่อรอง

หลังจากนั้น พะตีแก้วไปโทรศัพท์หาหัวหน้าป่าไม้และโทรศัพท์ปรึกษาพี่เลี้ยงคน. ต่อมาหัวหน้าชุดนี้เข้ามาปรับความเข้าใจกับชาวบ้าน บอกชาวบ้านว่าเจ้าหน้าที่ป่าไม้กลุ่มที่เข้ามาจับยึดไม้ชาวบ้านนั้นทำไม่ถูก และตอนนี้ก็ถูกย้ายไปที่หน่วยอื่นแล้ว สำหรับชาวบ้านมีความคิดว่าเจ้าหน้าที่ป่าไม้คนที่ถูกย้ายไปแล้วนั้น พยายามจะจับผิดชาวบ้านแม่กองซ้ายอยู่ตลอด เพราะครั้งนั้นเขาพูดว่าจะจับผิดชาวบ้านสองบ้านคือทั้งแม่กองซ้ายและแม่ป่าเส้าให้ได้

ส่วนเจ้าหน้าที่ป่าไม้ที่เป็นปกากะญอนั้น ส่วนตัวของเขาก็คิดหนัก เพราะเป็นหน้าที่ที่ต้องทำ แต่พี่น้องปกากะญอที่บ้านแม่กองซ้ายกับแม่ป่าเส้าก็เป็นญาติกัน เมื่อเขาไปที่บ้านแม่ป่าเส้าก็ถูกแม่บ้านด่าว่าต่างๆ นานา ไม่มีโอกาสได้พูดอธิบายตนเอง แต่ที่บ้านแม่กองซ้ายก็มีทั้งคนที่เข้าใจเขาและไม่เข้าใจ

5.1.5. การรวมกลุ่มแสดงพลัง

การรวมกลุ่มแสดงพลังซ้อนทับกับเรื่องการเจรจาต่อรองในพื้นที่เพราะทั้งสองอย่างนี้ต้องไปด้วยกันจึงจะเกิดความมั่นใจและพลังใจ

กรณีเกี่ยวข้าวร่วมกันที่บ้านแม่ป่าเส้า

ที่ไร่หมุนเวียนบ้านแม่ป่าเส้าที่เป็นปัญหากับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ ในความเป็นจริงแล้วชาวบ้านได้ร่วมสำรวจรังวัดจับพิศคดีพิศกับตัวแทนคน ซึ่งเจ้าหน้าที่ป่าไม้ก็ยอมรับแล้ว แต่หัวหน้าเจ้าหน้าที่ป่าไม้ไม่ยอมให้ทำเพราะเห็นว่าเป็นพื้นที่ที่ปล่อยไว้หลายปี จึงนำไปขึ้นคดี ทางเจ้าหน้าที่ผู้อยู่ได้บังคับจึงต้องทำงานต่อ

เจ้าหน้าที่ป่าไม้ที่เป็นปกากะญอทั้งสองคนเดิมรับรู้สถานการณ์นี้และคิดว่าหัวหน้าของเขาไม่ควรจับชาวบ้าน จึงไปบอกให้ชาวบ้านแม่ป่าเส้าที่กำลังอยู่ในไร่ที่นั่นรู้ตัว เพื่อที่จะได้ออกจากไร่ก่อนที่เจ้าหน้าที่จะมา

เมื่อชาวบ้านแม่ป่าเส้ารับรู้ปัญหาคดีนี้ จึงลงไปพบนิคม พุทธา นักพัฒนาเอกชนที่ทำงานในโครงการจัดการลุ่มน้ำปิงซึ่งทำงานกับชาวบ้านแม่กองซ้ายด้วยและเป็นพันธมิตรหนึ่งของคน. และโทรศัพท์หาพี่เลี้ยงคน. หาทางแก้ไขปัญหา ชาวบ้านแม่ป่าเส้าจึงไปบอกข่าวกับบ้านแม่กองซ้ายให้มารวมตัวกันมากๆ เกี่ยวข้าวร่วมกัน และทางพี่เลี้ยงจะขึ้นมาด้วย

ชาวบ้านแม่ป่าเส้าเข้ามาในบ้านแม่กองซ้ายในวันพระ มาบอกชาวบ้านที่อยู่บ้านด้านล่างหลายคน แล้วชาวบ้านก็บอกต่อๆ กันในส่วนบ้านข้างล่างซึ่งเป็นกลุ่มที่นับถือศาสนาพุทธ ส่วนบ้านข้างบนที่นับถือศาสนาคริสต์ พระตีบือคาเป็นคนมาบอกในเวลานมัสการที่โบสถ์

บ้านของโหม่กั้งซิงส่งพ่อเจียบไปเป็นตัวแทน เนื่องจากที่บ้านโหม่กำลังเก็บข้าวซึ่งเกี่ยวไว้นานแล้วเป็นงานรายละเอียดที่พ่อเจียบทำไม่ค่อยถนัด จึงให้พ่อเจียบไปเป็นตัวแทนช่วยเกี่ยวข้าวที่บ้านแม่ป่าเส้าซึ่งจะถนัดกว่า พี่น้องบ้านแม่กองซ้ายไปเกี่ยวข้าวครั้งนี้กันหลายคนแต่ไม่ครบทุกหลังคาเรือน

ความรู้สึกของโหม่กั้งซิงในตอนนั้น แรกๆ ก็กลัวเหมือนกัน แต่พอคิดอีกทีว่าได้ต่อสู้กันมานานแล้วก็ไม่ค่อยกลัวกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ซึ่งถ้าเจ้าหน้าที่เข้ามาอีกก็ต้องช่วยเหลือกันอย่างที่ทำการมา หากต่อรองไม่ได้จริงๆ คิดว่าจะมีคนเข้ามาช่วยชาวบ้านอีกแรง

ชาวบ้านคนอื่นๆ รู้สึกไม่เหมือนกัน บางคนก็กลัวมาก บางคนไม่กลัวแล้วแต่คน ซึ่งแม้ว่าจะกลัวหรือไม่กลัว พูดเป็นหรือไม่เป็นแต่ขอให้ไปรวมกันไว้ก่อน อยู่ด้วยกัน พี่กั้งเห็นว่า ความกลัวจะไม่ค่อยมีหากไปรวมตัวกัน อีกอย่างหนึ่งชาวบ้านก็ไม่ได้ทำผิดด้วย

เหตุที่โหม่กั้งซีไม่ค่อยกลัวเป็นเพราะส่วนหนึ่งคิดว่าคนเราเกิดมาก็ต้องตาย ไม่ได้คาดหวังอะไรมาก แต่ชาวบ้านบางคนคิดมาก หวงสิ่งของ และอีกส่วนหนึ่งที่ทำให้ไม่กลัวก็คือการเข้าร่วมต่อสู้กับคน.แล้วมีเพื่อนมีที่ปรึกษา

การเรียนรู้ปัญหาและสถานการณ์ นโยบายต่างๆ ทำให้ชาวบ้านรู้ว่าจะต้องอย่างไรหรือว่าจะพูดประเด็นใด การได้ยกระดับความรู้การจัดการทรัพยากรของชาวบ้านทำให้ชาวบ้านมั่นใจในแนวทางการรักษาธรรมชาติที่ตนเองปฏิบัติอยู่ ชาวบ้านหลายๆ คนได้เรียนรู้และรู้สึกแบบนี้ซึ่งจะต่างกับสมัยก่อนที่ยังไม่ได้มีเพื่อนมีที่ปรึกษาอย่างคน. ชาวบ้านก็ไม่ค่อยกลัวแต่ก็ยังไม่สบายใจอยู่มาก เพราะเจ้าหน้าที่ของรัฐในท้องถิ่นไม่เข้าใจชาวบ้านและไม่ร่วมต่อสู้ให้ชาวบ้าน อย่างกรณีที่ผู้ใหญ่บ้านและกำนันเข้ามาในหมู่บ้านเพื่อที่จะให้ชาวบ้านอพยพออกไปเมื่อปี พ.ศ. 2536

5.2. สรุบบทบาทและการมีส่วนร่วมของโหม่กั้งซีในขบวนการเคลื่อนไหวเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ

ในบทบาทหน้าที่อื่นๆ ทั้งการไปร่วมชุมนุม การประชุมในหมู่บ้าน การต้อนรับคนที่เข้ามาการรวมกลุ่มต่อรอง หรือแม้แต่การทำอาหารให้กับกลุ่มที่เข้ามาเดินป่าศึกษาธรรมชาติ โหม่กั้งซีได้มีบทบาทร่วมกับชาวบ้านคนอื่นๆ แต่บทบาทที่เด่นจะเป็นบทบาทในกิจกรรมการเดินป่าศึกษาธรรมชาติ ในประเด็นไร่หมุนเวียนและการใช้ประโยชน์และรักษาพันธุ์สัตว์น้ำ โดยจะเป็นตัวแทนในการอธิบายความรู้ในกรณีที่ต้องมีตัวแทน แต่ถ้ากรณีที่ทุกคนมีส่วนร่วมอธิบายก็จะเป็นผู้นำเดินคนแรกๆ เป็นคนอธิบายหลัก เป็นผู้จัดการกลุ่มในการจัดกิจกรรมนี้ เช่น การรวบรวมคน การรวบรวมอุปกรณ์สิ่งของที่จะต้องใช้ในกิจกรรม และสิ่งสำคัญคือการใช้พื้นที่ภายในบ้านและบริเวณอื่นๆ ในหมู่บ้านตามสถานการณ์พูดคุยเรื่องคนอยู่กับป่าและไถ่ถามคนที่มาเดินป่าหรือมาพักบ้านเธอถึงชีวิตความเป็นอยู่สภาพครอบครัวและความรู้สึกที่มาอยู่บ้านแม่คองซ่าย เป็นลักษณะที่โหม่กั้งซีเข้าร่วมทางการเมืองในรูปแบบที่ไม่เป็นทางการ

บทบาทของโหม่กั้งซีเป็นผู้พุงให้ขบวนการเคลื่อนไหวของคน.มีอยู่อย่างต่อเนื่องทั้งในระดับชุมชนที่เป็นวิทยากรหลักในการอธิบายความรู้ภูมิปัญญาชาวบ้านในการอยู่ร่วมกับป่าและการดูแลรักษาทรัพยากรที่ได้ใช้ประโยชน์ในกิจกรรมการเดินป่าศึกษาธรรมชาติ กับในระดับการเคลื่อนไหวข้างนอกก็เคยไปร่วมกิจกรรม ประชุม ศึกษาดูงาน ซึ่งเป็นการเพิ่มพูนความรู้และประสบการณ์ให้กับตนเองและชุมชนกับยังเป็นการเชื่อมสายสัมพันธ์กับสมาชิกคน.ด้วยกันเองและเครือข่ายอื่นๆ ที่เป็นพันธมิตร นอกจากนี้โหม่กั้งซีและผู้หญิงผู้ชายคนอื่นๆ ยังได้ทำหน้าที่หนุนเสริมให้ผู้นำอย่างพะดีแก้ว พะดีลีละอะ

สามารถออกไปร่วมกิจกรรมกับคนอื่น ได้ด้วยการบริจาคเงินเป็นค่าใช้จ่ายในการเดินทาง ช่วยอธิบายกับชาวบ้านคนอื่นๆ ที่ไม่เข้าใจการเคลื่อนไหวที่ต้องมีตัวแทนไปร่วมประชุมติดตามสถานการณ์ตลอด และช่วยแบ่งเบาภาระงานในครอบครัวของผู้นำในสถานการณ์เร่งด่วน

เหตุที่โหม่กึ่งมีบทบาทหลักในเรื่องการอธิบายความรู้ภูมิปัญญาของคนที่อยู่ร่วมกับป่ามาจากหลายๆ ปัจจัย ดังนี้

1. กิจกรรมการเดินป่าศึกษาธรรมชาติเป็นรูปแบบกิจกรรมที่ทั้งผู้หญิงและผู้ชายสามารถมีส่วนร่วมได้มาก เพราะเป็นการปฏิบัติจริงที่เป็นปกติในพื้นที่และเป็นกิจกรรมที่มีในพื้นที่โดยชาวบ้านไม่ต้องเดินทางออกจากหมู่บ้าน

2. ผู้หญิงเป็นผู้รู้เรื่องเมล็ดพันธุ์เป็นอย่างดีเนื่องจากทำหน้าที่เก็บรักษาและจัดการเมล็ดพันธุ์ และผู้หญิงยังทำหน้าที่เก็บหาอาหารให้กับครอบครัว กิจกรรมการตัดแฉะไม่เป็นเรื่องยากที่ผู้หญิงจะนำคนภายนอกไปเรียนรู้ด้วย รวมถึงการอธิบายเรื่องการใช้ประโยชน์และการจัดการทรัพยากรชนิดอื่นๆ ด้วย เช่น ไม้พื้น ยาสมุนไพร การดูแลสุขภาพของผู้หญิงและเด็ก และการทอผ้าย้อมสีธรรมชาติ ซึ่งเป็นบทบาทหน้าที่ที่ผู้หญิงได้รับการฝึกฝนมาตั้งแต่เด็ก เมื่อผู้หญิงรู้เข้าใจเรื่องที่ทำเป็นอย่างดีก็นำมาสู่ความมั่นใจที่จะบอกเล่าถ่ายทอดสู่คนอื่นได้

3. การที่โหม่มีบทบาทในเรื่องการอธิบายความรู้เป็นหลักก็เนื่องจากเป็นคนรุ่นผู้ใหญ่ที่ผ่านการสั่งสมความรู้มายาวนานพอที่จะสอนให้คนรุ่นต่อไปได้ และมีความมั่นใจในความรู้ที่ตนเองมี

4. บทบาทการเป็นผู้นำอธิบายหรือตัวแทนของกลุ่มผู้หญิง มาจากลักษณะนิสัยส่วนตัวที่มีอัธยาศัยดีและมีไมตรีต่อผู้อื่น สมัยสาว ๆ โหม่ได้รับหน้าที่จากญาติๆ ให้เป็นแม่สื่อด้วยเหตุที่โหม่เป็นคนอ่อนโยน เปิดใจกับคนอื่น ๆ และเป็นทีไว้วางใจกับคนหลายๆ คน อีกอย่างหนึ่งเป็นความสนใจส่วนตัวต่อสถานการณ์ความเป็นไปของชุมชนและสังคมด้วย เนื่องจากโหม่เป็นคนที่ชอบฟังข่าวสารติดตามฟังวิทยุปกากะญอตลอด

5. อีกเหตุหนึ่งที่ทำให้โหม่เป็นผู้นำหรือตัวแทนนั้นคือระบบอาวุโสของปกากะญอ เนื่องจากในสายสัมพันธ์เครือญาติบ้านแม่คองซ่าย แม่ของโหม่เป็นลูกคนโต ส่วนโหม่ก็เป็นลูกคนโต ดังนั้น ญาติพี่น้องในบ้านแม่คองซ่ายปัจจุบันหลายคนจึงอยู่ในฐานะที่ยังอายุน้อยกว่าโหม่

6. ความกล้าพูดกล้าแสดงออกของโหม่น่าจะมาจากการสั่งสมประสบการณ์ตั้งแต่ยังเป็นสาวจนกระทั่งปัจจุบันซึ่งเกี่ยวข้องกับความสามารถการพูดภาษาไทยด้วย เริ่มตั้งแต่เดินทางไปขายงาที่เชียงดาวและเมืองคอง เดินทางไปซื้อของนอกหมู่บ้าน การพูดคุยกับคนต่างถิ่นที่เข้ามาในหมู่บ้าน การ

ใช้ชีวิตกับพ่อกริชซึ่งเป็นคนที่มีความรู้และอัธยาศัยดี การรู้จักคุ้นเคยใช้ชีวิตกับครูกุ่ม และการเดินทางไปในที่ต่างๆ รวมถึงประสบการณ์จากการเข้าร่วมกิจกรรมกับหน่วยงานต่างๆ รวมทั้งคน. ดังนี้

1. การได้รับคัดเลือกจากเจ้าหน้าที่อนามัยให้ไปอบรมอาสาสมัครสาธารณสุข โดยเป็นตัวแทน 1 ใน 3 คนของบ้านแม่คองซ่าย ได้เข้าอบรมเพียงสองครั้งในเรื่องการทำคลอดแล้วโครงการล้มเลิกไปเนื่องจากแพทย์เจ้าของโครงการฯ ที่ประจำอยู่ที่อนามัยเมืองคองเสียวชีวิต

2. มีโอกาสเที่ยวชมและศึกษาดูงานเรื่องการย้อมสีผ้าในงานสืบสานล้านนา จังหวัดเชียงใหม่

3. ศึกษาดูงานบ้านหนองเต่า อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่

4. ศึกษาดูงานบ้านบ้านแม่ต๋อน อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่

5. การร่วมชุมนุมหน้าศาลากลางเชียงใหม่ ปี พ.ศ. 2544

6. นำเดินเรียนรู้ป่า ในเส้นทางไร่มุมนเวียนและจับปลา

7. การถ่ายทำรายการสานใจคนรักป่า ตอนแม่คองซ่ายง่าย-งาม

8. การเป็นหัวหน้ากลุ่มสตรีของโบสถ์บ้านแม่คองซ่าย

บทบาทเหล่านี้ถือเป็นการมีส่วนร่วมในขบวนการเคลื่อนไหวในระดับพื้นที่จริงหรือพื้นที่รูปธรรม เป็นการเคลื่อนไหวทางสังคมในพื้นที่ของตนเองคือชุมชน สำหรับคน.แล้ว ชุมชนคือฐานที่แท้จริงของคน. การปฏิบัติจริงไม่ว่าจะเป็นการใช้ทรัพยากรที่เป็น ไปเพื่อการยังชีพ การรักษาและฟื้นฟูจัดการทรัพยากรต่างๆ ในพื้นที่ รวมถึงการคงไว้ซึ่งวัฒนธรรมที่บ่งบอกความเป็นปกากะญอและวัฒนธรรมที่ทำหน้าที่ได้จริงในสถานการณ์ปัจจุบัน เหล่านี้คือปฏิบัติการทางสังคมในพื้นที่จริงซึ่งส่งผลต่อขบวนการเคลื่อนไหวอย่างสำคัญ เพราะหากพื้นที่ที่จริงในชุมชนซึ่งเป็นฐานของคน.ไม่เหนียวแน่นกลมเกลียวและเข้มแข็งนั้น ก็ไม่มีประโยชน์อะไรที่จะมีผู้นำออกมาพูดอธิบายเรื่องราวต่างๆ โดยที่ในพื้นที่จริงไม่ได้เป็นเช่นนั้นแล้ว

แต่เหตุที่ว่าชุมชนชาวบ้านคน.นั้นไม่ได้อยู่โดดเดี่ยว หากแต่สัมพันธ์กับสังคมภายนอกตลอดเวลารวมถึงสังคมโลก ดังนั้น ชาวบ้านจึงไม่อาจหยุดตนเองที่ปฏิบัติการในชุมชนเพียงอย่างเดียวได้ ดังที่ได้ข้อสรุปจากการประชุมคน.ที่ผ่านมามีครั้งล่าสุดว่า แม้หัวใจของคน.จะอยู่ที่ชุมชน แต่ชุมชนก็ต้องเท่าทันสถานการณ์ภายนอก จึงต้องมีตัวแทนออกมาทำงานขับเคลื่อนภายนอกที่คน.กลาง ในทัศนะของผู้ศึกษาเห็นว่า แม้ในชุมชนคน. ผู้หญิงจะมีบทบาทมีส่วนร่วมในการปฏิบัติมาก แต่ในระดับการตัดสินใจทางนโยบายและการรับรู้สถานการณ์ภายนอก ผู้หญิงยังมีอุปสรรคที่ไม่สามารถเข้าถึงระดับนั้นได้ และผู้ชายก็มีอุปสรรคเช่นกันแม้ว่าผู้ชายในฐานะกลุ่มทางสังคมจะมีตัวแทนออกไปเสมอๆ ก็ตาม

ปัญหาและอุปสรรคที่พบเรื่องบทบาทผู้หญิงในพื้นที่สาธารณะสำหรับผู้หญิงบ้านแม่กอง ชัยนั้นก็คือ

1. การแบ่งบทบาทหน้าที่งานในบ้านส่วนใหญ่ให้เป็นงานของผู้หญิง และงานนอกบ้านและงานสังคมให้เป็นงานของผู้ชาย ทำให้ผู้ชายมีบทบาทสาธารณะมากกว่า
2. เงื่อนไขทางวัฒนธรรมที่ย่ำบทบาทหน้าที่และพื้นที่งาน เช่น ในคำสอนเปรียบเทียบไต่กับคนและเพศของไต่กับเพศของคนที่ว่า “ไต่ตัวเมียขัน ฟ้าไม่สว่าง ” และ “ไต่ตัวผู้มีไต่เดียว แต่ไต่ตัวเมียมีหลายไต่” กับระบบอาวุโส
3. การแบ่งบทบาทหน้าที่และคำสอนดังกล่าวส่งผลให้ผู้หญิงจำกัดบทบาทของตนเองในพื้นที่สาธารณะ ทำให้ไม่เกิดการเรียนรู้หรือผลักดันตนเองเข้าไปสู่พื้นที่สาธารณะ
4. การเข้ามาทำงานของนักพัฒนาเอกชนที่เป็นผู้ชายและผู้หญิง และเจ้าหน้าที่รัฐที่ผ่านมา เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล เจ้าหน้าที่อนามัย ฯลฯ ที่ส่วนมากจะเข้าหาชาวบ้านที่เป็นผู้นำซึ่งเป็นผู้ชายก่อน กับวัฒนธรรมการพูดคุยในวงเหล้าของผู้ชายทั้งที่เกี่ยวกับประเพณีและไม่เกี่ยวกับประเพณี เหล่านี้เป็นสิ่งที่ส่งผลให้ผู้หญิงรับรู้ข้อมูลหลังผู้ชาย
5. เนื่องจากการมีบทบาทในพื้นที่สาธารณะบางโอกาสเกี่ยวเนื่องกับการเป็นผู้ตัดสินใจให้ชุมชน คนที่จะมามีบทบาทตรงนี้จึงต้องเป็นผู้ที่ชุมชนยอมรับและมอบอำนาจการตัดสินใจให้ ซึ่งส่วนใหญ่ผู้ชายได้รับการยอมรับเพราะ ได้สั่งสมประสบการณ์มาก่อนและมากกว่าผู้หญิง ส่วนผู้หญิงเมื่อได้รับข้อมูลหลังผู้ชาย และมีโอกาสสั่งสมประสบการณ์น้อยกว่าผู้ชาย ทำให้ผู้หญิงยากที่จะได้รับการยอมรับจากชุมชนเท่ากับผู้ชายหรือต้องใช้เวลาในการแสดงความสามารถให้ทุกคนยอมรับ ในขณะที่ผู้ชายที่ได้รับการยอมรับนั้นก็ใช้เวลายาวนานที่จะสั่งสมประสบการณ์เช่นกัน แต่ได้รับโอกาสก่อนผู้หญิง
6. ความสนใจส่วนบุคคลก็เป็นอีกเงื่อนไขหนึ่งที่ทำให้แต่ละคนรับรู้สถานการณ์และมีบทบาทต่างๆ กัน ไป ซึ่งเป็นสิ่งที่ต้องยอมรับว่าในชุมชนๆ หนึ่งมีทั้งชาวบ้านที่มีความเสียสละเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม สนใจปัญหา และห่วงความเป็นอยู่ของคนรุ่นลูกหลาน และมีชาวบ้านบางส่วนที่ไม่รับรู้ไม่สนใจปัญหาใดๆ จนไม่ยอมมีส่วนร่วมกับชุมชนบางเรื่องก็มี

โหม่งซึ่งมิได้เป็นผู้หญิงปกากะญอที่ได้รับตำแหน่งผู้นำทางการในชุมชน มิได้รับการสนับสนุนให้เป็นผู้นำทางการใดๆ เช่น สมาชิกอบต. ผู้ใหญ่บ้าน ฯลฯ แต่ก็เคยได้รับการคัดเลือกให้เป็นตัวแทนอาสาสมัครสาธารณสุขและอาสาไปร่วมกิจกรรม ศึกษาดูงานกับคน. ในบางครั้ง และจาก

บทบาทของโหม่งซิงซีที่ได้บรรยายไว้จึงสรุปได้ว่าโหม่งซิงซีมีส่วนร่วมทางการเมืองในแบบที่ไม่ใช่เป็นการมีส่วนร่วมทางการเมืองแบบทางการซึ่งเกี่ยวกับการเป็นตัวแทนการตัดสินใจและการกำหนดนโยบายภายใต้อำนาจรัฐตั้งแต่ระดับท้องถิ่นจนถึงระดับชาติ อันได้แก่ พรรคการเมือง กระบวนการเลือกตั้งและรัฐสภา ดังที่นักสตรีนิยมนมองว่าเป็นการนิยามการเมืองอย่างคับแคบเพื่อผลประโยชน์ของคนจำนวนน้อยก็ยังเป็นมรดกโครงสร้างประชาธิปไตยและวิธีการปฏิบัติจากประเทศที่เป็นต้นกำเนิดที่เป็นอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมทางการเมืองของผู้หญิง

โหม่งซิงซีจึงมีส่วนร่วมทางการเมืองในแบบที่ไม่เป็นทางการในลักษณะที่เป็นผู้เคลื่อนไหวปฏิบัติการพื้นที่จริงหรือพื้นที่รูปธรรมในชุมชนและสร้างความเข้าใจกับสังคมในเรื่องคนอยู่กับป่า เพื่อให้ส่งผลไปถึงการยอมรับวิถีชีวิตเรื่องคนอยู่กับป่า การผลักดันกฎหมายนโยบายเรื่องทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่คำนึงถึงสิทธิชุมชน ชีวีตชาวบ้านหญิงชายที่อยู่อาศัยและพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติ และมีความเป็นธรรมในสังคม บทบาทหน้าที่การเป็นวิทยากรหลักในการอธิบายเรื่องคนอยู่กับป่านี้ยังถือเป็นการจัดการแก้ไขปัญหาการถูกประกาศเขตป่าอนุรักษ์ทับที่ทำกิน ที่อยู่อาศัยและที่ป่าชุมชนของหมู่บ้าน นับว่าเป็นการแก้ไขปัญหาความยากจนที่รัฐเป็นผู้กระทำกับชาวบ้านหญิงชายกลุ่มชาติพันธุ์ที่อยู่ในเขตป่า เพื่อเรียกร้องความเป็นธรรมในกับตนเองและชุมชนกับสร้างความรู้ให้กับสังคมในเรื่องการจัดการทรัพยากรธรรมชาติด้วยภูมิปัญญาของคนปกากะญอ